

YBL MIKLÓS ÉS A POLLACK CSALÁD¹

KELECSÉNYI KRISTÓF ZOLTÁN

PhD-hallgató. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék,
1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K. II. 82. Tel.: (+36-20) 969-2212.
E-mail: kristof.kelecsenyi@gmail.com

Ybl Miklós (1814–1891) még a 19. század első felében született építészeknek ahhoz a generációjához tartozott, akiknek az egyre bomló, de még fennálló céhes rendszerben és céhes hagyományok közepette kellett megszerezniük a tervezés és építés jogát. Pályája alakulásában így nagy szerep jutott Pollack Mihálynak (1773–1855), akinél inas éveit töltötte az 1830-as évek első felében, majd a magyar földön is tevékenykedő, bécsi Heinrich Kochnak (1781–1861). A fiatal Ybl, amíg nem vált a céh teljes jogú tagjává, az édesapja nyomán szintén építész, és mesterjoggal rendelkező Pollack Ágostonnal (1810–1872) társulva próbálkozott meg saját praxisának kiépítésével. A néhány évig tartó társulás legjelentősebb épülete az ikervári Batthyány-kastély. Ekkor kezdődött Ybl munkakapcsolata a Károlyi családdal. A főti megbízások, majd azok nyomán az uradalmi építész státusz biztosította a fiatal építész megélhetését, valamint az arisztokráciával való kapcsolatépítés lehetőségét. A Pollack Ágostonnal való társas viszonya legkésőbb 1850 körül megszűnt. Pollack Mihály fiának tevékenységében a kis és közepes léptékű tervezési és építési feladatokról egyre inkább csak a kivitelezésre került át a hangsúly, majd Pollack Ágoston az 1860-as évek közepén teljesen felhagyott az építészettel. Ybl Miklós és a Pollack család kapcsolata azonban nem szakadt meg, a neoreneszánsz legnagyobb hazai mestere tervezte Pollack Mihály sírját, és árván maradt unokáját is örökbe fogadta.

Kulcsszavak: Pollack Mihály, Pollack Ágoston, Ybl Miklós, mester és tanítvány, klasszicizmus, romantika, historizmus

Az építészetben, mint bármilyen más alkotói tevékenységben, a mester és tanítványa közti viszony különös jelentőséggel bír egy építész pályájára nézve. Nem csupán a stílus, a szerkezeti és alaprajzi megoldások eltanulására és önkéntelen átvételére lehet itt gondolni, hanem egy olyan általános elvi és szigorúan gyakorlati gondolkodásmód elsajátítására, amelyből utóbb az önállósodásra képes utódok továbblépnek. Egy mester ezek mellett egy új vállalkozás elindításának is elősegítője lehet. A kialakult építetetői körrel rendelkező, és gyakran igen sok, párhuzamosan futó tervezést és

¹A tanulmány a *XVI. Ybl Konferencia – Két Pollack és Ybl konferencián* 2015. október 8-án elhangzott *Pollack Mihály (1773–1855) mint Ybl Miklós mestere és Pollack Ágoston (1807/1810–1872/1882) mint Ybl cég- és munkatársa* című előadás szerkesztett és bővített változata. Elkészítésében tanácsaival, javaslataival, a szöveg fáradhatatlan gondozásával segítségemre volt doktori témavezetőm, Gyetvainé Balogh Ágnes. Közreműködését ezúton is köszönöm.

építkezést felügyelő vezető építészek, építőmesterek a 19. századi gyakorlatban a kisebb vagy idő hiányában nem vállalt munkákra, maguk helyett legjobb tanítványaikat, munkatársaikat ajánlották.² Az így kialakuló kapcsolatoknak utóbb újabb munkák, megbízások lehettek a következményei, ami önállósodásra bátorította a tanítványokat.

A mester és tanítvány viszony sokféle lehet. A 19. században legjellemzőbbek voltak ezek közül az apa és fia, a céhes mester és inasa, legénye, a tanár és diákja, vagy az építész és alkalmazottja között fennálló. Ezek a kapcsolati típusok időben akár követhették is egymást, ahogyan a mester és tanítvány viszonyból a fiatalabb alkotó partnerré emelkedett. Egy irodának természetesen egy – vagy ritkán, legfeljebb kettő – vezetője lehetett, így a mesterrel rokoni kapcsolatban nem álló, fiatal és ambiciózusabb építészek többnyire önállósodásra törekedtek, ahogyan történt ez Pollack Mihály és Ybl Miklós esetében is.

YBL MINT POLLACK MIHÁLY TANÍTVÁNYA

Ybl Miklós (1814–1891) pályája elindításában nagy szerepe volt Pollack Mihálynak (1773–1855). Ybl 1831–1832 telén beállt „*Pollack Mihály kebelbeli építőmester úrhoz inasképpen a nemes városi szabadalmaztatott kőműves czéhbe*”.³ Erre, a 19. század elején még élő céhes gyakorlat szerint, a mesterjog elnyeréséhez volt szüksége. Ybl a bécsi Cs. Kir. Polytechnikum reálistólajába 1826 tavaszán iratkozott be,⁴ majd 1828-tól 1831-ig a Polytechnikum Technikai Intézetének négy évfolyamát járta ki kitűnő eredményekkel.⁵ Azt követően került Pollack mellé, hogy a budai székhelyű Országos Építészeti Igazgatóság elutasította felvételét.⁶ Ybl Ervin szerint Ybl Miklós édesapja még 1807-ben ismerkedhetett meg Pollackkal, aki éppen átdolgozta a fehérvári Vármegyeháza terveit.⁷ 1832-ben Ybl inasból legénnyé szabadult fel, és legkésőbb 1836. február 8-ig Pollack Mihály mellett működött mint rajzoló.⁸

Ha megnézzük Pollack életművében az 1831 és 1836 közötti időszakot, az az érett művek 1828-tól mintegy két évtizeden át tartó, Bibó István által meghatározott korszakába esik.⁹ Hogy ekkor az irodájában dolgozó Ybl rajzolóként milyen munkákban működhetett itt közre, arról csak közvetett adatok vannak. E korszak elején fejeződött be a szekszárdi megyeháza (1827–1831) és az első pesti vigadó, a Redoute építése (1820-as évek–1832). Ybl Miklós 1882-ben keletkezett életrajzában is felbukkan az

²Ybl 1956a. 15; Bugár 2005. 189; Gerle 2010. 16, 19; Kelecsényi–Torma 2015. 93, 95, 100.

³Ybl 1956a. 8.

⁴Magyar Nemzeti Galéria Adattár (a továbbiakban MNG Adattár) 1670/1922 Ybl Miklós.

⁵Fleischer Gyula feljegyzése a bécsi Műegyetem eredeti névkönyvéből, 1939.12.14., MNG Adattár 6857/1954.

⁶Ney 1879. 811.

⁷Ybl 1956a. 8.

⁸Ybl 1956a. 10–11.

⁹Bibó 2008. 113–160.

a tény, hogy a fiatal építész két igen jelentős középület tervezésében és kivitelezésében is részt vett a Pollack-irodában: a Ludovikáéban és a Nemzeti Múzeuméban.¹⁰

1827 óta törvény szolt a Ludoviceum pesti helyszínén való felépítéséről, hogy a magyar katonai tisztképzés végre megindulhasson.¹¹ Az 1830 nyarán történt alapkötetét követően az 1832. év végére már a tető is állt, azonban a berendezési munkálatok még folytak, többek közt a kápolnában. Pollack 1836-ban készítette el az építkezés zárójelentését. Az épületet azonban a kapcsolódó létesítmények – így a lovarda és az istálló – hiányára hivatkozva nem vették használatba.¹² A Ludovika eredeti terv- és iratanyaga elveszett, így nem ismertek a közreműködők sem, az azonban biztos, hogy Pollack irodájában Ybl már pályája elején megismerkedett azzal, milyen szerteágazó feladatokkal jár egy nagyleptékű középítkezés.

Jelentőségében és méretében is felülmúlta a Ludovika munkáit a Pollack által irányított másik nagyszabású feladat, a Nemzeti Múzeum építése.¹³ József nádor ez esetben is Pollackot bízta meg a tervek elkészítésével és az építés vezetésével. Ismert, hogy Pollack már 1810-ben is készített vázlatokat a Nemzeti Múzeum céljára, de azok a tervek elvesztek.¹⁴ Mivel Ybl legkésőbb 1836 februárjában elhagyta a Pollack-irodát, így legfeljebb csak a Nemzeti Múzeum előkészítésén dolgozhatott, annak részletes tervezésében és kivitelezésében nem vett részt, viszont Ybl 1882-es életrajzában felbukkan az az adat is, hogy Ybl müncheni tartózkodása idején küldött haza részletterveket a Múzeumhoz és a Német Színház átalakításához is.¹⁵

Pollack műveinek Zádor Anna és Bibó István által is közreadott jegyzéke alapján az 1832–1836 közötti időszakban kirajzolódik azon kevésbé jelentős épületek köre is, amelyeknek tervezéséből és esetleges kivitelezéséből a pályakezdő Ybl szintén

¹⁰Ybl Ervin önéletrajznak tartotta a Podmaniczky Frigyesnek, Ybl Miklós fél évszázados működése alkalmából való kitüntetésére irányuló felterjesztéséhez mellékelt 1882-es életrajtot. Bár a dokumentum igen nagy részletességgel számol be Ybl Miklós iskoláiról, mestereiről, megvalósult épületeiről és terveiről, azonban nem ismerhető fel az építész kézírása, és az írást az előterjesztő Podmaniczky szignálta. Az adatok vélhetően magától Ybl Miklóstól származtak, azonban önéletrajznak az előbbieket miatt nem nevezhető. Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban MNL OL), Miniszterelnökségi Iratok K 26 1844/1882. sz.: „1836-ig Pollák Mihály pesti műépítész vezetése alatt az építészet gyakorlati tanulmányozásával foglalkozott és a Ludoviceum építésénél úgy szinte a Múzeum építésének kezdeténél volt alkalmazva.”

¹¹Az épület számára 1829-ben vásárolták meg az Orczy család tulajdonában álló telket. (Horváth 1928. 44.) Pollack október végén ausztriai tapasztalatairól és a kialakult vázlatterrőről számolt be József nádornak, aki december 3-án neki ítélte a megbízást. (MNL OL Archivum Palatinale N22 1850/1892 sz. Közreadja: Bachó 1930. 124.)

¹²Az eredetileg neki szánt funkcióját csak jóval később, Linzbauer István 1872-es neoreneszánsz ízű átépítését követően tölthette be, amely azonban számos jelentős belső teret – így a kápolnát és a főlépcsőházat – lényegében érintetlenül hagyott. (Jász 2015. 54.)

¹³Az intézményt 1802-ben alapította gróf Széchényi Ferenc, önálló épületet azonban csak évtizedekkel később kapott. 1836-ban a pozsonyi országgyűlés által hozott törvény (1836. évi XXXVII. törvénycikk – a Nemzeti Múzeumról) rendelte el felépítését.

¹⁴Bibó 2008. 141.

¹⁵MNL OL, Miniszterelnökségi Iratok K 26 1844/1882. sz.: „1840–1842 Münchenben a királyi művészeti akademiában tanulmányait végezte, és ugyanott azon időben Pollák Mihály építész úr felszólítása folytán a pesti nemzeti muzeum nagy termének frescoral díszítéséhez és a pesti német színház átalakításához a terveket készítette.”

tanulhatott.¹⁶ A közel húsz, ma ismert munkából kiemelkedik Pollack barátjának, Dlauchy Ferencnek (1782–1859), a lakatos céh főcéhmesterének¹⁷ kétemeletes, a mai Király és Kazinczy utca sarkán álló bérháza 1833-ból,¹⁸ valamint a szintén Dlauchy számára épített háromemeletes háza 1836-ból, ami a mai Kossuth Lajos és Városház utca sarkán állt egykor.¹⁹ Talán e munkákból és e kapcsolatból is következhetett három évtizeddel később az a megbízás, amelynek alapján Ybl megtervezte Dlauchy Ferenc fiának a mai Vámház körúton álló házát.²⁰

Ybl következő mesterét, Heinrich Kochot²¹ (1781–1861), valamint későbbi rendszeres megbízóját, a Károlyi családot is Pollack Mihály révén ismerte meg. Gróf Károlyi György (1802–1877) megrendelésére és a bécsi székhelyű Koch tervei nyomán zajló pesti Károlyi-palota²² építkezésébe Pollack – irodájában a fiatal Ybllal – Hofrichter József 1835-ös halálát követően, nem mint tervező, hanem mint kivitelező csatlakozott.²³ A palota ünnepélyes felavatására 1841-ben került sor, amikor Ybl már Münchenben tartózkodott.²⁴ Még az átépítés idején, 1840 májusában Pollack, Koch és Bártfay László (1797–1858), Károlyi György ügyvédje találkozott a pesti mester Városligeti fasori nyárilakjában.²⁵ Az a szakirodalomban elterjedt megállapítás,²⁶ hogy Ybl később, egyedül Koch révén került kapcsolatba az utóbb állandó megbízójává váló Károlyi családdal, kétségbe vonható, e viszony létrejöttében korábbi mesterének, Pollack Mihálynak is éppen úgy szerepe volt.

Ybl Miklós legkésőbb 1836 elejéig elhagyta Pollack irodáját, mivel mestere ekkor, február 8-án állított ki ajánlólevelet a számára, mely dicsérte Ybl elméleti és gyakorlati tudását, szorgalmát és pontosságát.²⁷ Ezzel szemben azonban egy 1891-ben, Ybl visszaemlékezése nyomán íródott cikkben az áll, hogy 1835 márciusáig dolgozott Pollack Mihálynál.²⁸ Ybl rajzolóként ekkortól a Károlyi-palotát tervező és többször Pestre látogató Koch alkalmazásába lépett. Pollack és Ybl mester-tanítványi kapcsolata ekkor lezárult, az idősebb építész jó szívvel engedte tovább tanítványát, erről későbbi együttműködésük és egymásról tett nyilatkozataik tanúskodnak.

¹⁶ Zádor 1960. 411–423 és Bibó 2008. 173–178.

¹⁷ Perekó 1982. 231, 237.

¹⁸ Zádor 1960. 420. Műemlék. Mai cím: VI. Király utca 21., Kazinczy utca 56.

¹⁹ Zádor 1960. 421. Az épületet 1895 körül lebontották. Mai cím: V. Kossuth Lajos utca 2/b., Városház utca 2.

²⁰ Tervei: Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL) XV.17.f.331. – 043., mai cím: IX. Vámház körút 15.

²¹ Nem tévesztendő össze az ifjabb Heinrich Kochhal (1836–1889), Szkalnitzky Antal (1836–1878) építész-társával és sógorával. Sisa 1994. 32–33, 158. Sisa József nyomán megkülönböztetésükre az apánál a név német, a fiúnál annak magyar formáját használjuk.

²² Mai címe: V. Károlyi utca 16., Ferenczy István utca 1., Henszlmann Imre utca 2.

²³ Bibó 2008. 138.

²⁴ Réh 1933. 102.

²⁵ Kalla Zsuzsa: *Bártfay László naplói*. Ráció Kiadó, Budapest 2010; Gábor 2010. 167, 441.

²⁶ Ybl 1956a. 15; Sisa 2014. 550.

²⁷ MNG Adattár 1684/1922 Ybl Miklós.

²⁸ Lehetséges, hogy az idős Ybl már nem emlékezett jól, de a hónapra pontosan megjelölt dátum és a személyes közlés ténye miatt ez a forrás is megemlítendő. (H. Gaál 1891. 3.)

YBL TEVÉKENYSÉGE HEINRICH KOCH MUNKATÁRSAKÉNT

A bécsi székhelyű építész 1832-ben, más források szerint két évvel később vette át a szintén bécsi Anton Pius Rigeltől²⁹ (1789–1868) a pesti Károlyi-palota átalakításának tervezői munkáit.³⁰ Éble Gábor és Ybl Ervin tényként közölték, hogy Ybl ezen az épületen kezdett el dolgozni az osztrák építésznél, „valószínűleg” helyben, Pesten.³¹ Bibó István is rájuk támaszkodva állította, hogy az építész részt vett a munkákban, ugyanakkor az Ybl Ervin által megnevezett belső munkákról kimutatta, hogy azok nem lehetnek Ybl Miklós korai művei.³² A palota kisebb átépítésének, bővítésének tervlapjai maradtak fenn az Ybl-hagyatékban. Ezek részben ismeretlen időpontban készültek,³³ részben későbből származnak, mert az 1837-ben született Károlyi Gyula volt a megrendelőjük.³⁴ Mivel a Károlyi család a későbbiekben is sokat foglalkoztatta Yblt, a hagyatékban fennmaradt és az épülethez kapcsolódó tervek önmagukban nem igazolják Ybl ekkori szerepvállalását.

Ybl a Károlyi-palota átalakításáról előbb új munkaadója, Koch bécsi irodájába, majd rövidesen Prágába került. Itteni tevékenysége kapcsán több ellentmondás is felszínre került. Az 1882-ben keletkezett életrajz úgy fogalmaz, hogy Ybl „*Koch Henrik műépítész úr vezetése alatt mint önálló művezető a herczeg Kinsky Rezső-féle palota kiépítését a prágai »Altstädter Ring« en keresztül vitte*”.³⁵ Ezzel szemben Ybl Ervin szerint „*főpallérként a prágai Smichowban özv. hg. Kinsky Rezsőnének (...) villa-palotája építését*”³⁶ vezette. A problémát az jelenti, hogy a Kinsky családnak két rezidenciája is volt Prágában, és mindkettőn zajlottak ebben az időben építési-átépítési munkák. Az egyik épület az életrajzban is említett, a prágai Óvárosi főtéren álló barokk városi palota (Kilian Ignatz Dientzenhofer tervei nyomán Anselmo Lurago, 1755–1765) (*I. kép*), a másik pedig az Ybl Ervin által leírt Smíchov városrészben található villa. Azonban ez utóbbi, nyárilakként szolgáló épületet az osztrák és cseh szakirodalom szerint 1827–1831 és nem 1836–1839 között emelték,³⁷ mint ahogyan azt Ybl Ervin írta.³⁸ A barokk Kinsky-palotára ugyan ő is felhívta a figyelt-

²⁹ Nevét a magyar szakirodalom Riegel formában használja, itt az osztrák írásmóddal szerepel.

³⁰ 1832-t ír Ybl Ervin (Ybl 1956a. 11), 1834-et Réh István (Réh 1933. 100) és Bibó István (Bibó 1984. 239).

³¹ Éble 1897. 68 és Ybl 1956a. 9.

³² Az északi szárny emeleti folyosójának lezárt részéből kialakított házikápolna csak 1880 körül készült. (Bibó 1984. 243.)

³³ BFL XV.17.f.331.b – 18/1;2;3;5;6.

³⁴ BFL XV.17.f.331.b – 18/4;7;8. Köztük van egy kerti üvegház terve (8), az alábbi felirattal: „*Nagyméltóságú Gróf Károlyi Gyula úr Egyetem utcai Palotája kertjébe építendő Virágház rajza*”.

³⁵ MNL OL, Miniszterelnökségi Iratok K 26 1844/1882. sz.

³⁶ Ybl 1956a. 9.

³⁷ Heinrich Koch. In: *Architektenlexikon Wien 1770–1945*; Architekturzentrum Wien, 2002–2013, hozzáférés: <http://www.architektenlexikon.at/de/1141.htm> (Utolsó megtekintés: 2016. 12. 13.); Radim Vondráček (szerk.): *Biedermeier, umění a kultura v českých zemích 1814–1848*. Uměleckoprůmyslové museum, Gallery, Prága 2008; Národní Památkový Ústav – Památkový Katalog; katalógussz.: 1000152407, hozzáférés: <http://pamatkovykatalog.cz> (Utolsó megtekintés: 2016. 12. 13.)

³⁸ Ybl 1956a. 9.

1. kép. A prágai Óvárosi főtéren álló Kinsky-palota. Forrás: Fortepan / Kotnyek Antal felvétele, 1959

met, azzal a kiegészítéssel azonban, hogy nem erről az épületről van szó.³⁹ Pedig a városi palota Heinrich Koch- és a prágai német építész-építőmester Joseph Kranner-féle (1801–1871) belső átépítését és bővítését pontosan Ybl prágai tartózkodásának idejére, 1836–1839 közé teszik, tehát bizonyosnak tűnik, hogy Ybl inkább ezen az óvárosi épületen dolgozott. Újabb bizonytalanságot kelthet viszont az, hogy Kranner a smíchovi nyárilak belsőépítészeti kialakításában is közreműködött, melyre akár Ybl ottléte idején is sor kerülhetett.

Ugyanerre az időszakra esik a közép-csehországi Jarpice temetőjében álló klasszicista, latinkereszt alaprajzú Kinsky-temetkezőkáporna Koch-féle építése is

³⁹Ybl 1956a. 118.

(1836–1841).⁴⁰ A Prágában zajlott, említett építkezések építőmestere, Kranner⁴¹ 1839. december 18-án állított ki bizonyítványt Ybl számára, melyben az építkezés során tanúsított szakértelméről, kötelességtudásáról nyilatkozott elismerően, és amelyet utóbb Prága város tanácsa is hitelesített.⁴² 1840. február 8-án Heinrich Koch hasonlóan becses szavakkal teli igazolást adott a mindössze 26 éves Yblnek, mint amit négy évvel korábban Pollack Mihály. Dicsérte egyenes, nemes erkölcsét, amelyet, hogy szakmai, elméleti és gyakorlati ismereteiről is pozitívan nyilatkozott.⁴³

YBL MÜNCHENBEN

Pár nappal később, 1840. február 13-án Ybl már bizonyosan Münchenben tartózkodott, és 1882-es életrajza szerint 1842-ig az *Akademie der Bildenden Künste* óráit látogatta.⁴⁴ Az intézményben pont ebben az időben, 1841-ben történt igazgatóváltás. A nazarénus festő Peter von Corneliust (1783–1867) az ott 1820 óta professzorként működő Friedrich von Gärtner (1792–1847) váltotta fel.⁴⁵ Meglepő, de Ybl neve nem szerepel a beiratkozott hallgatók névsorában, nem úgy, mint az 1839 tavaszától szintén Münchenben tartózkodó és 1838–1839 folyamán szintén Pollack mellett dolgozó Feszl József⁴⁶ (1819–1866) és ismertebb testvéréé Frigyesé⁴⁷ (1821–1884), akik 1844 nyarán tértek csak vissza Pest-Budára.⁴⁸

Ybl Ervin az Ybl Miklóst Münchenben érő hatásokat a korabeli bajor főváros építészeti újdonságaival támasztotta alá.⁴⁹ Kiemelte ezek közül a Georg Friedrich Ziebland (1800–1873) által tervezett Szent Bonifác-templomot (1828–1850), amely a romanika elemeinek felelevenítésével újdonságként hatott München építészetében. Ybl Ervin szerint Ybl Miklós itt szerezte meg az alapokat, amelyek korai alkotásaiban a romantika modorának megjelenéséért felelősek.

⁴⁰ Adatok forrása: Národní Památkový Ústav – Památkový Katalog; katalógussz.: 1000131464, hozzáférés: <http://pamatkovykatolog.cz> (Utolsó megtekintés: 2017. 01. 08.)

⁴¹ Joseph Andreas Kranner (1801–1871) prágai születésű német építész, építőmester, a neogótikus stílus művelője. Szülővárosában és Bécsben tevékenykedett. Részt vett a bécsi Votivkirche építésében, az 1860-as évek elejétől haláláig a prágai Szent Vitus-székegyház neogótikus kiépítésének *Dombaumeistere*.

⁴² MNG Adattár 1685/1922 Ybl Miklós.

⁴³ MNG Adattár 1686/1922 Ybl Miklós.

⁴⁴ MNL OL, Miniszterelnökségi Iratok K 26 1844/1882. sz.

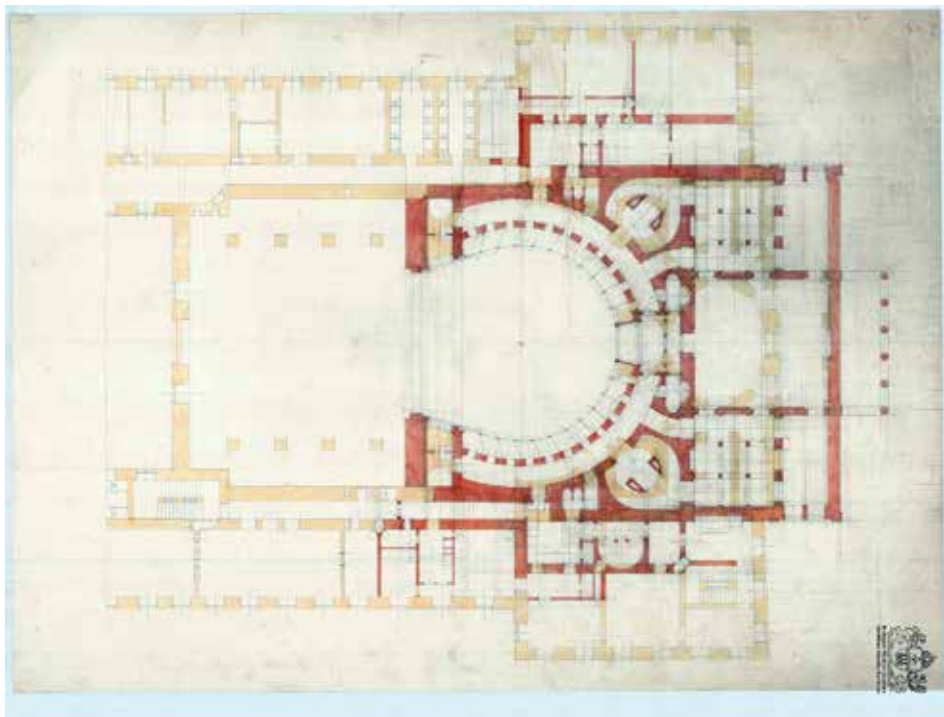
⁴⁵ Rektoren, Professoren, Ehrensenatoren und Ehrenmitglieder der Akademie der Bildenden Künste München 1808–2016, összeáll.: Brigit Jooss; Sabine Brantl 2016, hozzáférés: <http://www.adbk.de/de/akademie/archiv-historisches/professorenlisten.html> (Utolsó megtekintés: 2017. 01. 07.)

⁴⁶ Matrikelbuch I (1809–1841), 2838. bejegyzés, iratkozási: 1839.05.31., hozzáférés: http://matrikel.adbk.de/matrikel/mb_1809-1841/jahr_1839/matrikel-02838 (Utolsó megtekintés: 2017. 01. 07.)

⁴⁷ Matrikelbuch I (1809–1841), 2839. bejegyzés, iratkozási: 1839.05.31., hozzáférés: http://matrikel.adbk.de/matrikel/mb_1809-1841/jahr_1839/matrikel-02839 (Utolsó megtekintés: 2017. 01. 07.)

⁴⁸ Komárik 1971. 398; Komárik 1993. 6–7.

⁴⁹ Leo von Klenze: Glyptothek (1830); Friedrich von Gärtner: Bayerische Staatsbibliothek (1827); Ludwigs-kirche (1829–1844). (Ybl 1956a. 12.)

2. kép. A Német színház átépítésének terve. Ybl Miklós, 1840–41 körül.
Forrás: BFL XV.17.f.331.b 141/1

Ybl munkakapcsolata mind Pollackkal, mind Kochhal valamennyire ebben az időszakban is megmaradt. Az 1882-es életrajz szerint – ahogyan már említettük – Ybl még Münchenből küldött korai mesterének terveket a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermének mennyezeti festéséhez és a pesti Német Színház átalakításához. Debreczeni-Droppán Béla szerint a Múzeumban ma is látható festésen érződik a müncheni nazarénus festők hatása, „elsősorban az igazgató Peter Cornelius[é]”.⁵⁰ Ybl Miklós hagyatékában található néhány rajz is, amelyek az 1807–1812 között Johann Aman (1765–1834) által tervezett és Pollack Mihály által kivitelezett⁵¹ Német Színház átalakítását mutatják. Ybl Ervin szerint ezek a rajzok az 1847-es tűzvész megelőzően, az évtized elején készülhettek.⁵² Az ovális előcsarnokot Ybl egy nagyobb, négyszögletes előtérrel kívánta helyettesíteni, valószínűleg a rendelkezésre álló tér jobb kihasználása végett (2. kép). Egy másik tervsorozaton a színházterem teljes átalakítása látható. Ybl Ervin szerint ezek alapján lehetséges, hogy ez utóbbi sorozat már a tűzvész után készült, hiszen csupa olyan alaprajzi változtatás látszik a

⁵⁰ Debreczeni 2014. 27.

⁵¹ Zádor 1960. 122–127; Bibó 2008. 46–49.

⁵² Ybl 1956a. 12–13.

terveken, ami tűzbiztosabb megoldást eredményez. Legfeltűnőbb ilyen elem a színpadi nyílás kisebbitése, de a tágasabb lépcsőházak is erre utalhatnak.⁵³ A tervek datálását azonban bizonytalannak kell tekintenünk.

YBL FELVÉTELE A PESTI CÉHBE

Ybl 1841 tavaszának és nyarának jelentős részét Itáliában töltötte, amikor az északi országrész legfontosabb művészeti központjait látogatta meg, de a leghosszabban, tizenkilenc napig Firenzében tartózkodott. Visszatérve Magyarországra 1841. augusztus 23-án benyújtotta a pesti tanácshoz felvételi kérelmét a „Helybeli Polgári Szabadalmas Építő Céh” tagjai közé.⁵⁴ Életrajza szerint 1842-ben még Münchenbe is visszatérhetett. A céh 16 hónappal a felvételi kérelem beadása után, 1842. december 27-én hozta meg az elutasító határozatot.⁵⁵ Formai hibát az érvényes céhszabályok alapján nem találtak, de az indoklásban a Pesten megcsappant építőkedvre és a már így is túl sok itt tevékenykedő mesterre hivatkoztak. A döntést azonban Pest tanácsa méltánytalannak tartotta, és 1843 januárjában Ybl mégis „felvétetik” a mesterjelöltek közé.⁵⁶ Ybl ezt követően még ebben az évben sikeresen letette a kötelező elméleti vizsgát, azonban a szintén kötelező remeket nem készítette el, bár 1851-től a város és céh is sürgette.⁵⁷ Yblt csak az egész birodalomban bevezetett új iparrendtartás alapján vették fel a mesterek közé 1863-ban, mivel ekkortól már nem volt kötelező a remeklés. Komárik Dénes szerint egyáltalán nem arról volt szó, mint amit Ybl Ervin⁵⁸ sugall, hogy a céh „[b]jizonyára a haladóbb, képzetesebb, szélesebb látókörű szellem érvényesülését” akarta volna gátolni, hanem sokkal inkább arról, hogy Ybl egyszerűen nem törekedett a mesterjog megszerzésére.⁵⁹ Ezt támasztja alá az is, hogy mind Pollack Mihály, mind fia, Ágoston igen jelentős szerepet töltött be a céhben, és e két évtized alatt, ha ezt a problémát kezelni akarták volna, bizonyára lett volna rá lehetőségük.

YBL ÉS POLLACK ÁGOSTON TÁRSULÁSA

1841 őszen – még a céh válaszára várva – Ybl társult a nála 4 évvel idősebb, apja befolyása révén már mesterjoggal rendelkező Pollack Ágostonnal (1810–1872). Az 1810. június 9-én⁶⁰ Pesten született építészről keveset tudunk, neve leginkább Ybl

⁵³ BFL XV.17.f.331.b – 149/1;6;7;8;9;10;11;12 (ovális előcsarnokos terv); 149/2;3;4;5 (teljes átalakítás).

⁵⁴ MNG Adattár 1689/1922 Ybl Miklós.

⁵⁵ Nem számít kirívóan sok időnek a kortárs példák figyelembevételével (Komárik 1971 alapján).

⁵⁶ Ybl 1956a. 119.

⁵⁷ Komárik 1971. 416.

⁵⁸ Ybl 1956a. 12, 118–119.

⁵⁹ Komárik 1971. 384.

⁶⁰ A szakirodalomban előfordul az 1807-es dátum is (Zádor–Rados 1943. 89), azonban Komárik az anyakönyvekre hivatkozik.

Miklóssal kapcsolatban tűnik fel.⁶¹ Pollack Mihály gyermekei közül ő volt az egyetlen, aki követte apját az építész pályán. Pollack Ágoston Pesten vélhetően a piaristák gimnáziumába járt, majd a bécsi képzőművészeti akadémiát látogatta 1828–1831 között,⁶² vagyis Ybllel egy időben tartózkodott a császárvárosban. 1829-ben az akadémia Gundel-díját is megkapta. A családi hagyomány szerint⁶³ apja mellett, valamint Berlinben és Milánóban tanulta ki a szakmát, itáliai utazására 1830 nyarán kerülhetett sor. Pollack Mihály családi kapcsolatai indokolhatták a milánói tanulmányokat, ám édesapjával ellentétben Ágostonnak már nem volt módja az Itáliában hírnevet szerzett nagybácsitól, Leopoldo Pollacktól (1751–1806) tanulni a szakmát.⁶⁴ Berlini útja során Schinkel (1781–1841) és köre hathatott a fiatal Ágostonra. Külföldi tanulmányait követően ismét apjánál dolgozott, aki Zádor Anna szerint igyekezett „megbízásainak jórészét fiára áthárítani,”⁶⁵ ami a gyakorlatban az apa irodájába beérkező magánmegbízások vezetését jelentette.

1833 májusi kérelmét követően, a következő év tavaszán jegyezték be Pollack Ágostont önállóan a pestvidéki építőmesterek közé.⁶⁶ Mesterfelvételi iratai nem maradtak fenn, ebből Komárik Dénes arra következtetett, hogy ügye „simán és gyorsan zajlott (...) le”,⁶⁷ ami édesapja tekintélyét és céhben betöltött szerepét tekintve valóban elképzelhető.⁶⁸ Nem teljesen világos ugyanakkor, hogy Ágoston miért pestvidéki mesterként került a céh soraiba, hiszen apja révén ő is a városban számíthatott megbízásokra, amit a gyakorlat igazolt is.⁶⁹ 1834-től 1847-ig 151 építési engedélyt adtak ki a neve alatt futó tervekre, bár 1835–1836 során egyetlenegy tervet sem nyújtott be⁷⁰ (*I. táblázat*). Munkái közül a legjelentősebb a Rókus Kórház volt. 1838 után a Pest város tanácsától kapott engedély szerint az addig az épület bővítésén dolgozó apjától Ágoston vette át a kórház átépítésének tervezését és kivitelezését, ami 1840-ben zárult le.⁷¹

⁶¹ Részletesebben tárgyalják: Lyka 1933. 56–57; Zádor–Rados 1943. 89–91; Komárik 1971. 409.

⁶² Fleischer 1935. 76; Zádor Anna kételkedett a Pollack Ignác Ágoston néven az akadémia nyilvántartásába került személynek és Pollack Mihály fiának azonosságában, szerinte „aligha azonos (...) bár az időpont nem mondana ellen az azonosításnak” (Zádor–Rados 1943. 255); Komárik Dénes viszont elfogadta az azonosítást. A gimnáziumra vonatkozó adat is tőle származik. (Komárik 1971. 409.)

⁶³ Lyka Károly Palliardi Ágostonné Pollack Ellára, az építész unokájára hivatkozik, mint adatközlőre. (Lyka 1933. 56.)

⁶⁴ Összefoglalja Zádor 1931.

⁶⁵ Schneider 1912. 213; Zádor–Rados 1943. 90.

⁶⁶ Komárik 1971. 409. Bierbauer a pestvidéki mestereket összegző táblázatában közli nevét, ez alapján lehetséges, hogy egy ideig vidéki mesterként volt bejegyezve. (Bierbauer 1932.)

⁶⁷ Komárik 1971. 389.

⁶⁸ Pollack Mihály 1812-ben Kaszelli Fidéllal és Zitterbarth Jánossal együtt jelölt volt a céh főcéhmesterének választásán (Schneider 1912. 212), Zádor Annánál nem találunk erre utaló említést, de Bibó István szerint Pollack a céh fő előjárója is lett. (Bibó 2008. 13, 57.) 1838-ban már a céh köztisztviselőként álló, rangidős mestere volt. (Schneider 1912. 213.) A céhek általában könnyebben utat engedtek a felvételnél a céhtagok rokonnainak. (Balogh 1998. 115.)

⁶⁹ Úgynevezett vidéki mesternek azok számítottak, akik nem Pesten vagy Budán éltek és működtek, de bejegyeztették magukat a pesti vagy budai főcéhbe, és adót is fizettek számára. (Duray 1914. 133–134.)

⁷⁰ Bierbauer 1932. 83.

⁷¹ Schoen 1938. 11; Schoen 1939. 18; Zádor–Rados 1943. 255.

1. táblázat. A Szépítési Bizottság előtt engedélyt nyert tervek száma a jelentősebb praxissal és aláírási joggal rendelkező építészek figyelembevételével, évenkénti bontásban 1834–1847 között

Építőmester	Jog	1834	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847
Pollack Ágoston	pv.	1	0	0	2	52	36	10	6	4	7	3	8	12	10
özv. Brein Magda (felelős: Pollack Á.)	p.	0	3	2	10	19	20	2	2	0	2	3	1	5	2
Pollack Mihály	p.	3	1	11	2	16	5	4	2	4	5	0	0	0	0
Discher József	pv.	–	–	–	–	–	31	27	15	10	10	7	6	8	7
Hild József	p.	12	5	18	20	49	38	36	24	33	36	20	11	18	15
Kasselik Ferenc	p.	9	2	12	13	53	77	33	33	18	12	20	33	18	18
Zitterbarth Mátyás, ifj.	p.	6	5	8	10	33	43	17	15	8	4	6	9	4	7
Zofahl Lóriné	p.	18	12	9	10	67	81	23	9	2	3	3	2	9	–
Összesen*	–	49	28	60	67	289	300	125	91	69	69	55	64	66	52

p. = pest városi mester; pv. = pestvidéki mester (Bierbauer 1932. 82–83 nyomán)

*Diescher József, mivel csak 1839-től tevékenykedett, hogy ne torzítsa a vizsgált mesterekre jutó megbízások összességét, nem lett beleszámolva az összesítésbe.

1839-ben kerültek a Szépitő Bizottmány elé az Üllői úti Josephinum fiúárvaházának tervei, melynek szerzősége a Pollack-kutatás számára is kérdéses maradt, bár a kutatók inkább az idősebb mester életművének részeként tárgyalták.⁷² Az apa szerzőségének mond ellent, hogy az épület a klasszicizmustól eltérően, a romantika és a korai neoreneszánsz jegyeit mutatta, ráadásul engedélyezési terveit sem Pollack Mihály, hanem a fia, Ágoston írta alá.⁷³ Zádor Anna szerint – aki nem ismerte még az apa 1970-ig lappangó, 1840-es, neoreneszánsz stílusú Országháza tervét⁷⁴ – a tervezést Pollack átengedte fiának és a vele együtt dolgozó Ybl Miklósnak, ezért ő nem tekintette Pollack Mihály művének. Az Országháza terveket felfedező Bibó István viszont a szignó kérdését nem tekintette döntőnek, hiszen szerinte az a kivitelező személyével állt elsősorban összefüggésben. Sokkal fontosabbnak tartotta a törvényhozás épületére készült tervekkel való párhuzamokat, és ez alapján a Josephinumot az apa munkásságához sorolta. A szerzőség kérdése tehát nem dönthető el, de annyi biztosan megállapítható, hogy az 1841–1843 között csak részben megvalósult tervek kiviteléért Pollack Ágoston volt a felelős.

AZ ÉPÍTÉSZETI INTÉZET HIRDETÉSEI

Az Ybl Miklós és Pollack Ágoston társulásával létrejött – általuk *Építészeti Intézetnek* nevezett –, közös iroda 1841. október 30-ától kezdte hirdetni magát. Az építészpáros a néhai Vogel Sebestyén (1779–1837) pesti belvárosi Dorottya utcai⁷⁵ házában második emeletén rendezte be irodáját. Az épületet 1824-ben Pollack Mihály tervezte és építette a gyakran vele dolgozó asztalos bútorgyárosnak. Az 1838-as pesti árvíz után felfutó építkezésszám épp az 1840-es évek elején esett vissza az engedélyezések számából ítélve (*1. táblázat*). Az 1838–39-es időszak volumenét – jóllehet akkor kisebb munkák tömegéről lehetett szó – Hild József (1789–1867) és részlegesen Kassalik Ferenc (1795–1884) tudta még ekkor is fenntartani.

A Pollack–Ybl építészpáros 1841–1842 telén a napilapokban, így a *Pesti Hírlapban*⁷⁶ és a *Világ* című lapban⁷⁷ adott közre hirdetéseket:

„Alábbirottak egész tisztelettel jelentjük; hogy mi Magyarország és a'hoz tartozó melléktartomány'ok számára, a' szerint, valamint Bécs, Páris, London és több fővárosokban tapasztaltatik, építészeti terveinket és utasításainkat, a' t. cz. közönség nagyobb kéjelmére alázatossággal ajánlani kívántuk: miszerint mindennemű köz és magányos épületi terveket, polgári és megyei házakat, kertalkatokat, gazdasági épü-

⁷²Zádor 1960. 297–300; Bibó 2008. 158–159.

⁷³BFL XV.17.b.331 SzB 8728.

⁷⁴Bibó 1973.

⁷⁵Korabeli számozás szerint 16. szám, az utca 19. század közepi átszámozását követően 5. szám. Az épület telkét további két oldalról közterületek határolták, a Wurm (ma Szende Pál) utca és a József (ma József nádor) tér.

⁷⁶*Pesti Hírlap* 1841. (1. évf.) október 30. (87. sz.) 736.

⁷⁷*Világ* 1841. október 30., 372.

leteket, és ünnepi diszitményeket, valamint az úri 's polgári lakásokban, a' belső elintézéseket illető rajzokat elkészítendjük, és azokat minden építési-művész vagy kézművesek meghagyásából is felvállalván, az építéshez való, mindennemű ügyről rendes utasítást adandunk.

A' megnevezett építési tárgyakraól elkészítendő, tervek és javaslatok, az előadandó készítmények előleges, a' helybeli körülményekhez mért költségkivetéseikkel együtt kidolgozva, mérsékelt tiszteletdíj mellett, a' megbízónak egész készséggel kézhez fognak szolgáltatni, az építési végrehajtást, vagy felelet teher alatt, vagy a' nélkül is felvállalván, vagy csak az építési felügyelést is átveendjük.

Német, Franciaia, Angol, és Olaszországokban volt hosszabb tartózkodásunk alatt, az építési-osztályban szerzett jártasság és tapasztalás, nemkülönbén az általunk elkészített nagyobb épületek kivitelével is, a' technikai és aetheticai tudományban tett ismeretekkel a' jelenkor kívánatához képest kiművelve, minden építési megbízásnak, valamint a' kül csinosság — úgy az építési gazdaságra és annak célirányos végrehajtására nézve, megfelelni képesek vagyunk.

Pollack Ákos⁷⁸ építőmester
és Ybl Miklós építész.”

Hirdetéseik 1841 október-novemberében, valamint 1842 februárjában összesen öt alkalommal jelentek meg az éppen elindított *Pesti Hírlap* hasábjain, közülük az első kettő a fentebb idézett szöveggel jelent meg,⁷⁹ majd november 11-én „Építészeti ajánkozás” címmel a *Pozsonyi Hírnök* is közölte.⁸⁰ Az első hirdetés szöveges tartalmát rövid hírként is megismételte 1841 decemberében a *Pesti Hírlap*.⁸¹ A következő év februárjában a már háromszor megjelent szöveg nem változott, csak a címe „Építészeti intézet” lett.⁸² Az újságokban Ágoston nevét következetesen a talán magyarázó csengő Ákosként adták meg. Nemcsak a hirdetések feladása jelentett újdonságot, de az is, hogy addig kizárólag asztalosmunkának számító belsőépítészeti tervezést is vállaltak.⁸³

YBL ÉS POLLACK ÁGOSTON KÖZÖS MUNKÁI

Ha pozsonyi munkáról nincs is forrásunk, de Debrecenbe eljutott a társulás híre – még ha nem is hirdetés útján. A református Nagytemplom tetőszerkezete az 1830-as évekre igen rossz állapotba került, ám akkor az ügy elodázódott.⁸⁴ 1841 áprilisában érkezett meg Pestre a debreceniek kérése, hogy Hild József (1789–1867) vagy

⁷⁸ Nevének ezzel a formájával az ugyanebben az időszakban keletkezett debreceni forrásokban és az ezek alapján készült művekben is találkozunk (pl. Balogh 1958).

⁷⁹ *Pesti Hírlap* 1841. (1. évf.) november 13. (91. sz.) 770.

⁸⁰ *Hírnök* 1841. (5. évf.) november 11. (91. sz.) [4].

⁸¹ *Pesti Hírlap* 1841. (1. évf.) december 8. (98. sz.) 822.

⁸² *Pesti Hírlap* 1842. (2. évf.) február 3. (114. sz.) 84., február 10. (116. sz.) 100., február 20. (120. sz.) 126.

⁸³ Sisa 2013. 311.

⁸⁴ Kun 1930. 22–23.

Pollack Mihály az egyház költségén utazzon le megvizsgálni a Nagytemplom fedélszékét. Hild bár ígérkezett, végül nem jutott el Debrecenbe. Pollack pedig maga helyett a fiát küldte, aki november 25-én érkezett meg a városba. 1842 júniusára Pollack Ágoston és Ybl három alternatívát is kidolgoztak, melyek közül az egyik a templomot a Péchy Mihály (1755–1819) által is elképzelhetőhöz hasonlóan, kupolával koronázta volna meg, egy másik megoldás attikafalat emelt volna a tető elé, ezzel megoldva a falak és a szerkezet csatlakozását, a harmadik pedig az első megoldás műszaki részleteit tartalmazta, de a kupola nélkül. A Consistorium szakvéleményezés céljából egy névtelenül maradó pesti építésznek is megmutatta a terveket, aki a kupolát kritizálta. A tervek negatív visszhangja Ybl Ervin szerint nem volt független Ybl és a céh – általa hüvösnek tartott – viszonyától.⁸⁵ „*A tervezett kúp koronája leend az egész műnek és nemcsak magának a templomnak, de az egész városnak dísze leendvén a fénypontja, nagyszerűsége által minden szemet megörvendeztet*” – írták a fiatal tervezők az erre adott reakciójukban. Végül Povolny Ferenc (1777–1847) építőmester bevonásával, de a kupola nélküli Pollack–Ybl-féle fedélszékterv változtatás nélküli felhasználásával készült el a munka 1844–1845 folyamán.⁸⁶

Debrecenből további két, nagyobb igényű, de meg nem valósult munkájuk is ismert, melyek megbízója a református egyház volt. Az 1803–1816 között épült kollégium mögött részben fennmaradt, régebbi oktatási épület már annyira romos volt ekkor, hogy nem tudták használni.⁸⁷ Vélhetően a Nagytemplom miatt tett látogatása idején Pollack Ágoston ezt az épületegyüttest is megszemlélte, és nem javasolta fenntartását, viszont terveket készített az oratórium mennyezetéhez, melyek kivitelre is kerültek.⁸⁸ 1842 januárjában Ybl és Pollack felmérték a rossz állapotú debreceni református Kistemplomot.⁸⁹ A következő évben készítették el az átépítési terveket,⁹⁰ melyek két alternatívát vázoltak fel a megrendelő előtt, de utóbb anyagi okokból elvetették őket (*3. kép*). Az egyik terv jelentősebb átépítéssel, kevesebb fennálló fal meghagyásával,⁹¹ a másik a falak bővítés nélküli megújításával számolt.⁹² Mindkét terv a romantika szellemében fogant, a nagyobb beavatkozást jelentő a müncheni Ludwigskirche (1829–1844) Rundbogenstíljével rokon, míg a másik stíluskapcsolatai Firenze késő gótikus és kora reneszánsz templomépítészetében kereshetők. A fennmaradt tervlapokon jól megfigyelhető Pollack Ágoston és Ybl jellegzetes, közös aláírása, mely egy „P”-ből és egy alatta elhelyezkedő „Y”-ből áll (*4. kép*). E szignó számos, később keletkezett tervlapon is felfedezhető az Ybl-hagyatékban, e munkák bizonyítják a leghitelesebben közös működésük eredményeit.

⁸⁵Ybl 1956a. 17–18.

⁸⁶Kun 1930. 24.

⁸⁷Balogh 1958. 59.

⁸⁸G. Szabó 1988. 380.

⁸⁹A felmérés elvégzésére Beretvás Sándor pallért és segédjét, Engelmayer Józsefet küldték Debrecenbe. (Ybl 1991. 40–41, 205; Zoltai 1929.)

⁹⁰Sisa 2013. 254.

⁹¹Tisztántúli Református Egyházkerületi Levéltár (a továbbiakban TrREL) II.29.c.1–10.

⁹²TrREL II.29.c. 11–16.

3. kép. A debreceni református kistemplom neoromán (balra) és neogótikus (jobbra) jegyeket mutató homlokzati tervváltozatai. Pollack Ágoston, Ybl Miklós. Forrás: TtREL II.29.c. 5, 14

4. kép. Pollack Ágoston és Ybl Miklós közös szignója. Forrás: BFL XV.17.f.331.b 4/14

A fiatal Prokopp János (1825–1894) 1843 tavaszán egy hónapig az Építészeti Intézet munkatársa volt.⁹³ Ybl Ervin az építésziroda kevés megrendelésével magyarázza, hogy bő másfél év múltán ismét hirdetést adtak fel a *Pesti Hírlap* hasábjain.⁹⁴

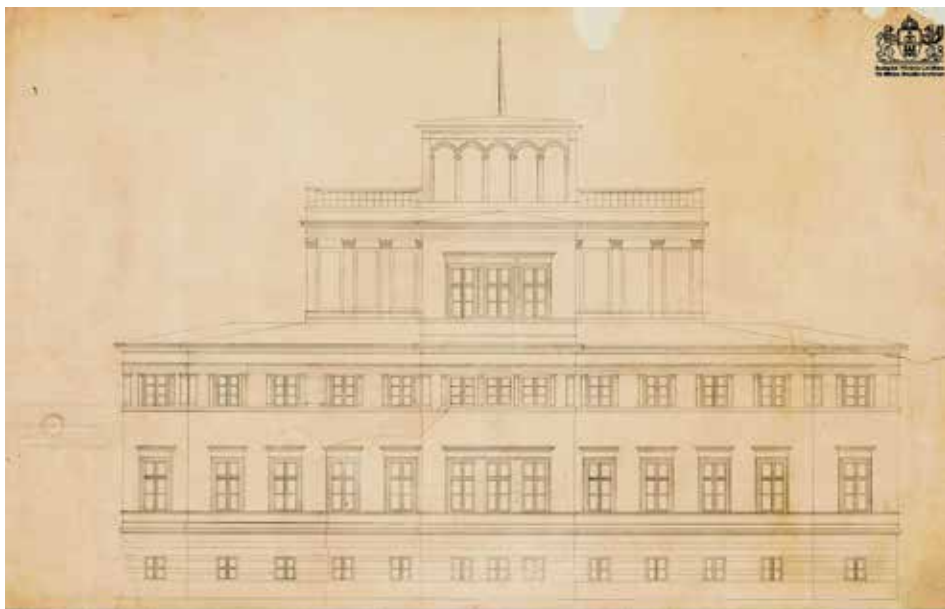
„Építészeti Intézet.

Az alulirottak építészeti intézete, Dorottya utcában Vogl-féle házban, 16 szám alatt mindennemű építészeti tervek költségfelszámolások készítésével, urasági lakok burtorzásával foglalkozik; magokat a' m. uraságoknak 's nem csak a' testvér városok, hanem az egész ország 's kapcsolat részek építeni kívánó t. cz. lakosainak szivesen megbízásaik pontos teljesítésére ajánlván.

Pesten, Augusztusban, 1843 Pollack Ágoston építőmester, Ybl Miklós építész.”

Érdekes egybeesés ugyanakkor, hogy erre a hirdetésre Pollack Mihály 70. születésnapjának hónapjában került sor, éppen amikortól a mester nem vállalt több munkát, megbízásait, műhelyét pedig fia és a napilapban feladott hirdetés tanúsága szerint legjobb tanítványa, Ybl Miklós vitte tovább.⁹⁵

A Pollack és Ybl aláírásával ellátott munkák közé tartoznak a nagykárolyi, Károlyi tulajdonban levő Aranyszarvas Szálló táncteremmel való bővítésének tervei is 1845-ből.⁹⁶ A szígnő felfedezhető még a szintén Károlyi megbízásból készülő fői római

5. kép. Az ikerházi Batthyány-kastély hátsó homlokzatának terve. Pollack Ágoston, Ybl Miklós. 1845.
Forrás: BFL XV.17.f.331.b 92/1

⁹³ Prokopp 1981. 137–138; Prokopp 1994. 2. Vándorkönyvébe Pollack Ágoston jegyezte be.

⁹⁴ *Pesti Hírlap* 1843. augusztus 13. (273. sz.) 550.

⁹⁵ Bibó 2008. 115.

⁹⁶ BFL XV.17.f.331.b – 19/4–9.

katolikus templom és plébánia korai alaprajzán és ablakának részlettervein,⁹⁷ valamint a vélhetően szintén a fői Károlyi-kastély 1840-es évekbeli átépítéséhez köthető korai alaprajzi tervváltozaton is.⁹⁸ Legjelentősebb és egyben legismertebb közös munkájuk az 1846–1847 között épült ikervári Batthyány-kastély nagyszabású átépítése⁹⁹ (5. kép). A Schinkel klasszicizmusát és római hatásokat mutató építmény a magyar kastélyépítészet egyik kiemelkedő alkotása.¹⁰⁰ Stílusa összefüggésbe hozható Ybl 1845–1846 folyamán tett újabb itáliai tanulmányútjával, amelynek során a római építészeti emlékek, paloták, villák tanulmányozására is jutott ideje. Ismert továbbá három eltérő kastélyalaprjz, melyeket korábban a szakirodalom Ybl Ervin nyomán a fői Károlyi-kastély korai tervváltozatainak tartott,¹⁰¹ azonban Ritoók Pál újabb kutatásai alapján¹⁰² e kapcsolat erősen megkérdőjelezhető, így azonosítatlannak tekinthetők.¹⁰³

Ezzel le is zárul azon művek köre, melyek kétséget kizáróan kettejük tevékenységének eredményeként jöttek létre. A két építész társas viszonya megszűnésének időpontja nem ismert. Ybl Ervin szerint csupán két-három évig tartott, mivel Ybl 1843-tól már egyedül kapta meg a Károlyi család megbízásait,¹⁰⁴ ez azonban – mint látható – nem teljesen igaz, és kettejük együttműködése bizonyíthatóan tovább tartott ennél. Inkább a kortárs Neÿ Béla (1843–1920) állításával érthetünk egyet, mely szerint 1841 és 1846 között voltak társak, de még 1849-ig eseti munkakapcsolatban álltak¹⁰⁵ (2. táblázat).

KÖZÖS MŰKÖDÉSÜK IDEJE ALATT KÉSZÜLT ÖNÁLLÓ MUNKÁIK

Érdemes megvizsgálni a két építész 1840-es években készült egyéb terveit is, melyek esetében ugyan semmiféle forrás nem erősíti meg, hogy az adott munkákon közösen dolgoztak volna, mégis kapcsolatba kerülhettek egymás megbízóival és megbízásaival.

⁹⁷ BFL XV.17.f.331.b – 4/14; 251.

⁹⁸ BFL XV.17.f.331.b – 10/2.

⁹⁹ Ybl 1956a. 13–14; Ybl 1991. 152–153; Ybl 2002. 49–50; Sisa 2013. 280.

¹⁰⁰ Sisa 2007. 145–146.

¹⁰¹ Ybl 1956a. 17–18.

¹⁰² Ritoók 2007. 203–205. Itt köszönöm meg Ritoók Pál szóbeli közléseit a fői kastély építéstörténetével kapcsolatban.

¹⁰³ BFL XV.17.f.331.b – 10/3. U alaprajzú emeletes kastély földszinti alaprajza, hozzá kapcsolódó fürdő- és konyhaépületekkel. Keresztmetszetére Ritoók Pál hívta fel a figyelmemet: BFL XV.17.f.331.b – a12/5. 10/4. H alaprajzú kastély földszinti alaprajzváltozata („Projekt II.”), hozzá kapcsolódó fürdőépülettel, valamint konyhaépülettel egybeépült vendégházzal. 10/5. H alaprajzú kastély földszinti alaprajzváltozata („Projekt III.”), hozzá kapcsolódó konyhaépülettel egybeépült vendégházzal.

¹⁰⁴ Ybl 1956a. 18; Ybl 1991. 23.

¹⁰⁵ Neÿ 1879.

2. táblázat. A Pollack Ágoston és Ybl Miklós együttműködésével tervezett és megvalósult munkák

Év	Munka megnevezése	Megjegyzés
1841–1843	Josephinum fiúárvaház, Pest, Üllői út (kivitelezés)	Bibó István szerint Pollack Mihály terve
1841–1842	Református Nagytemplom, Debrecen (terv)	Három tervalternatíva kidolgozása
1841 után	Károlyi-kastély, Fót (?) (terv)	Bizonytalan, hova készült a fennmaradt terv. Heinrich Koch tervei nyomán épült át a főtői kastély, az 1840-es években valóban Ybl fejezte be
1842	Református Kollégium bővítése, Debrecen (terv)	Anyagi okokból kivitelre nem került
1842	Református Kollégium befejező munkái, oratórium mennyezet (megépült)	Povolny Ferenc kivitelezte. 1887-ben elpusztult
1844–1845	Református Nagytemplom, Debrecen (megépült)	Povolny Ferenc módosításai nyomán csak a fedélterv került kivitelre
1845	Aranyszarvas szálló táncteremmel való bővítése, Nagykároly (megépült)	A Károlyi család megbízásából
1845(–1854)	Római katolikus templom, Fót (megépült)	Közös szignójuk korai alaprajzi vázlatokon és részletterveken is
1846–1847	Batthyány-kastély átalakítása, Ikervár (megépült)	Az épület nagyarányú átalakítása
ismeretlen időpont	azonosítatlan kastélytervek (?)	Három földszinti alaprajz (kettő bizonyosan egymás alternatívája) és az egyikhez kapcsolódó metszet az Ybl-hagyatékban

Yblnek a Károlyi családdal való viszonya ebben az időszakban erősödött meg. 1841-ben Károlyi György megbízta Yblt a Kaplonyban¹⁰⁶ álló, földrengésben megrongálódott templom és kolostor helyreállító felújításával.¹⁰⁷ 1844-től a család fehérvárcsurgói kastélyán egykori mestere, Heinrich Koch terveinek megvalósításában működött közre. Hasonló szerep jutott neki legkorábban 1845-től három éven át a család főtői kastélyánál is, ahol a kastély Heinrich Koch tervei nyomán történt nagyszabású átépítésének befejező munkálatait felügyelhetette.¹⁰⁸ Ugyanebben az időszakban már ő kapta meg a megbízást az ottani plébániatemplom és benne a családi kriptá megtervezésére. Ybl 1846-ban Főtra költözött, és a következő évben gróf Károlyi István uradalmi építészé lett.¹⁰⁹ Pestre csak 1851-es házasságkötését követően költözött vissza.¹¹⁰ Mint láthattuk, e munkák közül egyes esetekben Pollack Ágoston valamilyen szintű közreműködése is vélelmezhető.

¹⁰⁶ Ma Căpleni, Románia.

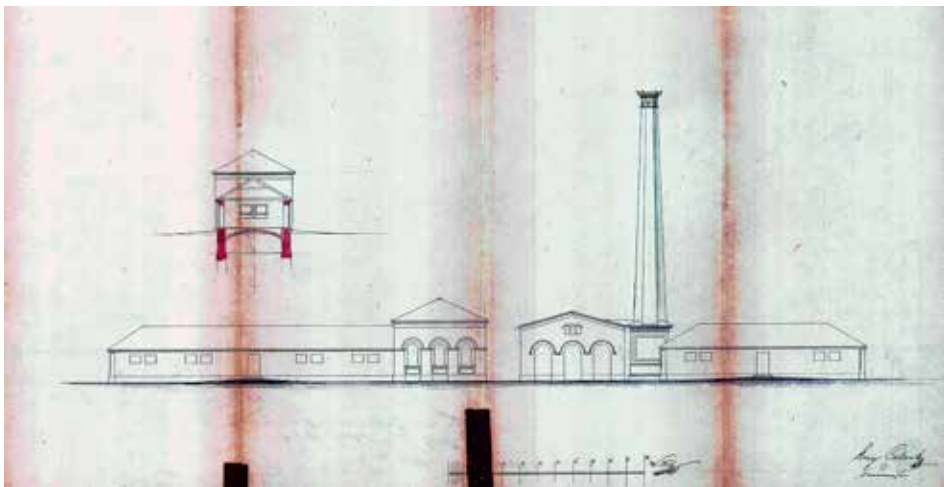
¹⁰⁷ BFL XV.17.f.331.b – 5/1.

¹⁰⁸ Carl Burg jószágigazgató 1849-es ajánlólevele nyomán (MNG Adattár 1691/1922 Ybl Miklós). A levelet és magyar fordítását idézi: Ritoók 2007. 205.

¹⁰⁹ Ybl 1991. 197.

¹¹⁰ MNL OL, Miniszterelnökségi Iratok K 26 1844/1882. sz.

Ha a Pollack Ágoston neve alatt ebben az időszakban engedélyezett tervek vizsgáljuk, azok közt alig található nagyobb új építkezés.¹¹¹ Azonban Zádor Anna értékítélete túlzottan szigorúnak tűnik, a számos terv közt nem csak „sivár, az építőmesteri munka szintjén álló alkotások” találhatók,¹¹² megfigyelhetők egyedi megoldások is. Ilyen például az 1841-ben a Dohány és Mező (ma Klauzál) utca sarkára, Beretvás A. számára tervezett földszintes épület szélső tengelyeiben megjelenő, félköríves záródású ikernyílások és azok keretezése.¹¹³ 1842-ből figyelemre méltó a Nyár utcában testvére, Pollack Magdolna férjének, Unger Antalnak tervezett épület teljes egészében kváderezést imitáló felületű homlokzatképzése.¹¹⁴ Méretével emelkedik ki a Gránátos (ma Városház) utcában Piskovits János megrendelésére emelt háromemeletes ház, egy félbehagyott építkezés legkorábban 1843-ban elkészült befejezése.¹¹⁵ Pollack Ágoston ebben az évben engedélyeztette az első pesti gyermekmenhely egyemeletes épületét is, mely inkább funkcióját, mint építészeti meg-

6. kép. A lipótvárosi cukorfinomító épületegyüttese. Pollack Ágoston, 1845.
Forrás: BFL XV.17.b.331 SzB 11011-d

¹¹¹ Bierbauer 1932. 94.

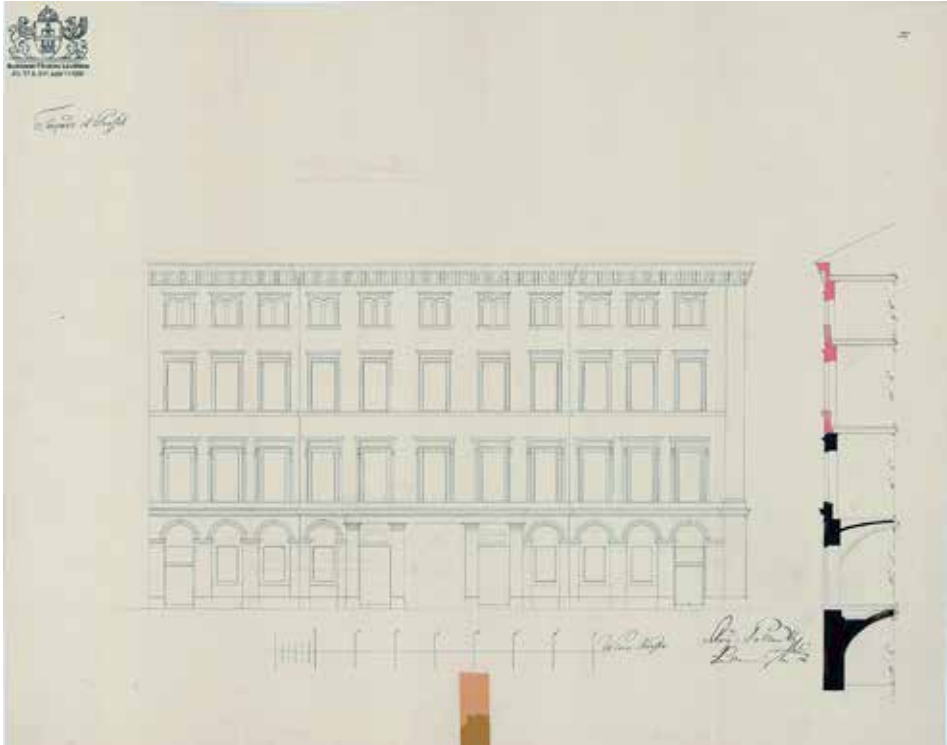
¹¹² Zádor–Rados 1943. 90.

¹¹³ BFL XV.17.b.331. SzB 9037 a–c. Az épületre 1868-ban egy szintet ráépítettek Lohr János tervei szerint (BFL XV.17.b.312 431/1868). A 20. század közepe táján lebontották, ma üres telek. Mai cím: VII. Dohány utca 35.

¹¹⁴ BFL XV.17.b.331 SzB 9502 a–c. Az épületre 1933-ban részlegesen emeletet építettek. (Déry 2006. 343.) 2000 körül lebontották, helyén 2000 után épült irodaház áll. Mai cím: VII. Klauzál utca 12., Nyár utca 11.

¹¹⁵ BFL XV.17.b.331. SzB 9938 a–f. Az épületet 1910 körül lebontották. (Déry 2005. 384–385.) Mai cím: helyén a Pilvax köz.

formálását tekintve jelentős.¹¹⁶ 1845-ösek a lipótvárosi cukorfinomító üzemépületeinek tervei¹¹⁷ (6. kép). 1846-ból származik Gratzl Ferenc lipótvárosi sétateren álló háza háromemeletessé bővítésének és átalakításának a terve; Pollack a felső, alacsonyabb belmagasságú szintjét egyenes szemöldökpárkány alatt egymáshoz kapcsolt félköríves nyílásokkal oldotta meg, érdekes továbbá az állókonzolos zárópárkány is¹¹⁸ (7. kép). 1846-ban előbb egy jelentéktelenebb belső átalakítást végzett a volt

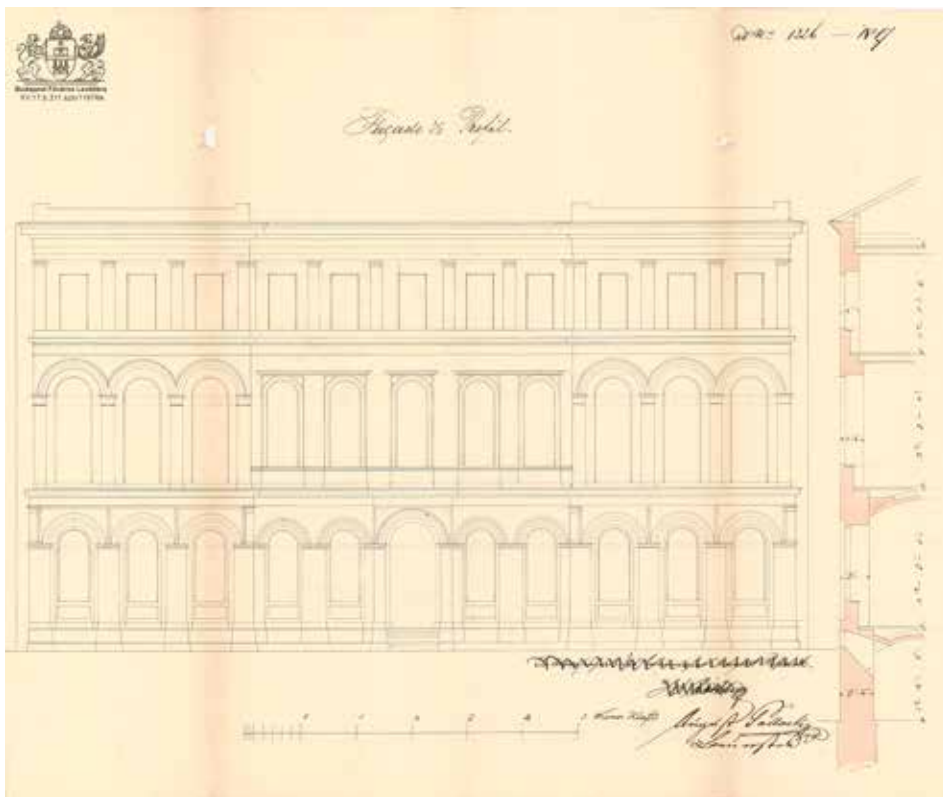

7. kép. Gratzl Ferenc háza. Pollack Ágoston, 1845. Forrás: BFL XV.17.b.311 SzB 11159-f

¹¹⁶BFL XV.17.b.331. SzB 10146 a–d. Az épület helyét nem sikerült azonosítani, utóbb bizonyosan lebontották. Mai cím: V. Stollár Béla utca vagy VII. Kürt utca (korábban mindkét utca Valero utca).

¹¹⁷BFL XV.17.b.331 SzB 11011 a–d. Az egész tömböt elfoglaló épületegyüttest a nagykörúti bérházépítkezések miatt az 1880-as évek folyamán elbontották. Mai cím: V. Nyugati tér – Bajcsy-Zsilinszky út – Stollár Béla utca – Bihari János utca által határolt tömb.

¹¹⁸BFL XV.17.b.331 SzB 11159 a–k. Az épületet 1904–1905 folyamán szecessziós stílusban átalakították Sámuel Lajos tervei nyomán. (Déry 2005. 240.) 2005–10 között további két szintet építettek rá Reimholz Péter és Nagy Péter tervei nyomán. (Reimholz Péter utolsó munkája, hozzáférés: <http://epiteszforum.hu/reimholz-peter-utolso-munkaja>. Utolsó megtekintés: 2017. 01. 15.) Mai cím: V. Október 6. utca 26., Szabadság tér 4.

8. kép. Vendelin Péter háza. Pollack Ágoston, 1846. Forrás: BFL XV.17.b.311 SzB 11976-e

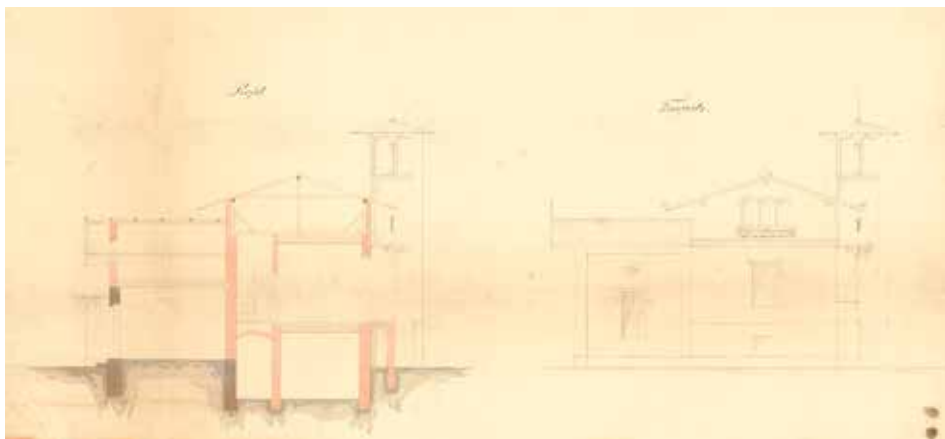
klarissza kolostorból korábban kialakított Pesti Királyi Főzálogház épületén,¹¹⁹ majd egy évvel később, miután a teljes épület birtokába jutott az intézmény, annak átalakítását kivitelezte.¹²⁰ Másfél évtizeddel korábban apja már dolgozott ugyanezen az épületen.¹²¹ Részleteiben érett klasszicista, tömegében már a romantika sarokhangsúlyyaival élő épülete a Vadász és Hajnal (ma Nagysándor József) utca sarkán álló, Vendelin Péternek 1846–1847-ben épített ház, melynek első emeletén a jobb oldalon – a tervek szerint – díszterem is helyet kaphatott¹²² (8. kép). 1847-ből származnak a kereskedő egylet nyugdíj- és betegalapja kórházának tervei, melyeken romantikus,

¹¹⁹ BFL XV.17.b.331 SzB 11422 a–b. Központi zálogház, ma az ELTE adminisztrációs épülete, műemlék. Mai cím: V. Szerb utca 21–23.; Királyi Pál utca 1–3.

¹²⁰ BFL XV.17.b.331 SzB 11945 a–e. A figyelmet felhívja rá: Bibó 1977. 210.

¹²¹ Bibó 1977. 209–210.

¹²² BFL XV.17.b.3 31 SzB 11976 a–e. Ma is áll, műemlék (1997). Mai címe: V. Nagysándor József utca 8., Vadász utca 21.

9. kép. A Vankó-villa hosszmetSZete és oldalhomlokzata. Pollack Ágoston, 1846. Forrás: BFL XV.17.b.311 SzB 11522

részben gótizáló architektúra látható.¹²³ Lebegő szemöldökpárkány megoldása már az apja számára 1846-ban tervezett feldunasori „svájci ház” is megjelent.¹²⁴

Gábor Eszter hívta fel a figyelmet a „társ nélküli”, Városligeti fasori, egykori Vankó-villára, amely 1846-ban valósult meg, mint a faszor egyik korai, klasszicista tömegalakításon túllépő, tornyos nyárilakja¹²⁵ (9. kép). Gábor az 1835–1836-os potsdami Villa Jakobsszal és az 1843-as Villa Schöningennel (mindkettő Ludwig Persius műve) hozza összefüggésbe. A Vankó-villával kapcsolatban Ybl szerzősége nem merült fel, azt egyedül Pollack Ágoston nevéhez kötik.¹²⁶ A Toscanából származó, könnyed, tornyos épülettípus német közvetítéssel jutott el Magyarországra, szintén Schinkelt és a Potsdamban itáliai mintákra épülő villák világát idézve. Ybl életművében az efféle aszimmetrikus tornyos megoldás inkább a kastélyoknál volt kedvelt,¹²⁷ kevés számú villaépülete közt a Margit-szigeti fürdőtelep nagyvillájánál (1869–70 körül) és a komplexumhoz tartozó Nagyvendéglőnél (1867–1870) fordult elő, valamint hagyatékának azonosítatlan tervlapjai közt.¹²⁸

1847-ben Pollack Ágoston írta alá a pesti romantikus építészet egyik legjelentősebb műveként számon tartott, Brein Ferenc (1817–1879) által tervezett, a Király utca, Kis Mező (ma Csányi) utca sarkán álló Pekáry-ház terveit.¹²⁹ A Brein családdal

¹²³ BFL XV.17.b.331 SzB 11609. Az épületet utóbb bővíthették, majd a Royal Szálló (Ray Rezső, 1895–96) építése miatt lebontották. Mai címe: VII. Hársfa utca 50–52.

¹²⁴ BFL XV.17.b.331 SzB 11194 a–c. A 19–20. század fordulójáig állhatott. Mai közelítő cím: XIII. Pozsonyi út 21. körül.

¹²⁵ Gábor 2004. 212–213.

¹²⁶ Uo.; Gábor 2010. 125; Sisa 2013. 287.

¹²⁷ Sisa 2014. 556–557.

¹²⁸ BFL XV.17.f.331.b a13/13a, b, c, d.

¹²⁹ BFL XV.17.b.331 SzB 11866. Ma is áll, műemlék. Mai cím: VII. Király utca 47., Csányi utca 12–14.

Pollack Ágoston régebb óta együttműködött. A Brein Ignác (1787–1834) özvegye, Brein Magda neve alatt futó tervekért – melyeket vélhetően Ferenc készíttetett – Pollack Ágoston vállalt felelősséget.¹³⁰ 1849-ben is ő építette rá a 3. emeletet az apja által a család számára tervezett és kivitelezett, a mai József Attila utcában álló Pollack-házra.¹³¹

POLLACK ÁGOSTON TOVÁBBI ÉLETPÁLYÁJA

Pollack Ágoston életútja az 1850-es évben vált el Ybl Miklósétól. Unokája, Pollack Ella szerint Ágoston apja haláláig, 1855-ig az idős mester mellett dolgozott.¹³² Minthogy Pollack Mihály 70 éves korát követően csak a Nemzeti Múzeum befejezésén dolgozott, e megjegyzés leginkább úgy értelmezhető, hogy a fiú és az apa egymás támogatásával dolgozhattak, talán irodájukat is megosztották. Pollack Ágoston aláírásra feljogosító céhmestersége miatt nehéz elválasztani egymástól a tervezési-kivitelezési és a csak kivitelezési munkáit. Forrásokból tudjuk, hogy utóbbira is számos alkalommal vállalkozott. Ő volt a budai várbeli királyi istállóépületnek az építője 1852–1854 között, melynek megvalósítása az 1848–1849-es események miatt félbeszakadt.¹³³ Ő végezte az ehhez közel eső, úgynevezett Stöckl-épület kivitelezését is a palota szomszédságában.¹³⁴ Az 1850-es években az Általános Osztrák Légszesztársulat tervező és kivitelező építésze is ő volt, és részt vett a józsefvárosi gázgyár létesítésében, amelynek több, általa tervezett épülete a mai napig is áll.¹³⁵

Pollack Ágoston későbbi tevékenységéről az Építő Bizottmány anyaga ad számot. Az 1863-as és 1864-es évek anyagában összesen 199 olyan terv található, amelyet ő szignált. A hatalmas mennyiség ellenére túlnyomó többségükben olyan munkákról van szó, amelyek az építészettörténet-írás számára érdektelenek. Nyílt színek, szerény toldalékok földszintes épületekhez, belső átalakítások, elfalazások, alig akad egy nagyobb szabású építkezés köztük, önálló, földszintes házból sincs köztük több mint két tucat. Működésének súlypontja ekkor a mai Nagykörút vonalán kívül eső Erzsébet-, Teréz-, József-, és Ferencváros területe volt. Az épületek döntően egyszerű, a kései klasszicizmus homlokzatképzésén túl nem lépő alkotások, melyekre jóval inkább igazak Zádor Anna korábban idézett szavai. Kivételt képez az 1862-ben a Magyar utcába Lipp Ferenc számára tervezett, valószínűleg meg nem valósult kéte-

¹³⁰ Bierbauer 1932. 78, 85.

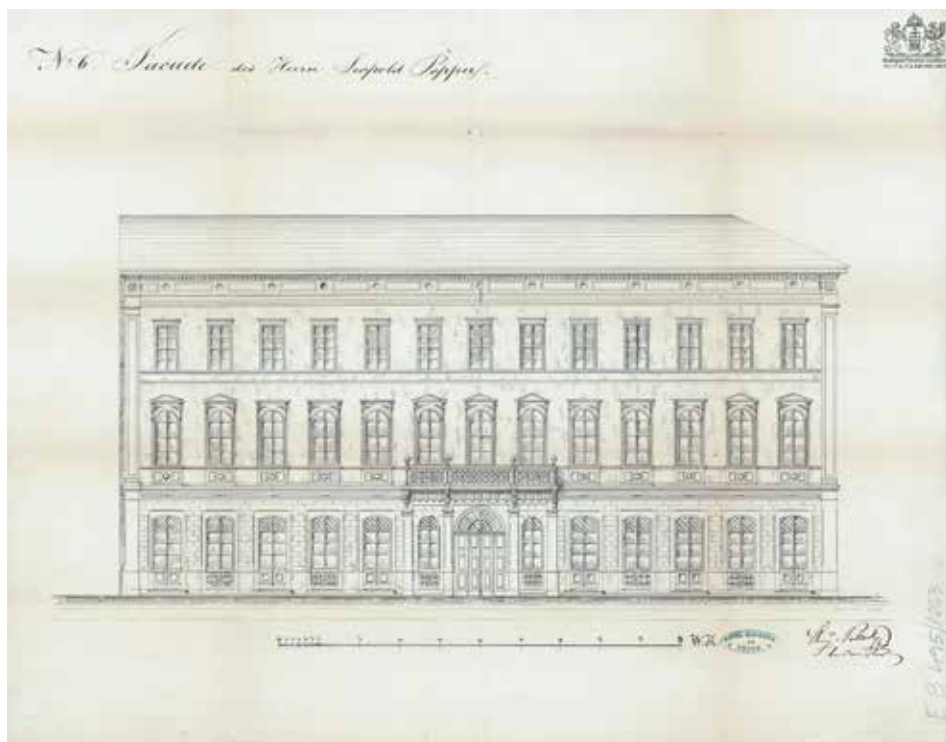
¹³¹ Bibó 2008. 98.

¹³² Lyka 1933. 57.

¹³³ Ybl 1956b. 320. Kőműves- és elhelyező munkáért 109000 forintot kapott. Zitterbarth Mátyás helyét vette át. (Farbaky 2003. 153.) Az 1850-es évek végére teljesen elkészült épületet 1901–1903 között Hauszmann Alajos építette át. A II. világháborúban súlyosan megrongálódott, és 1954-ig teljesen elbontották. (Farbaky 2001. 258–259.)

¹³⁴ Ybl 1956b. 318. Joseph Weiss tiltakozott szerepvállalása ellen, lassúságára és megbízhatatlanságára hivatkozva. Az épületet Hauszmann teljesen lebontatta, helyére 1901–1903 között épült fel a Várbeli Főörség épülete. (Farbaky 2001. 258.)

¹³⁵ Vadas 2007. 92. 1860-tól Diescher József vette át a helyét.

10. kép. Popper Lipót háza. Pollack Ágoston, 1863. Forrás: BFL XV.17.b.312 ÉB 495/1863

meletes lakóháza¹³⁶ kései romantikus architektúrájával, valamint az 1863-ban a Váci (ma Bajcsy-Zsilinszky) útra, Popper Lipót faiparos részére tervezett, hasonló jellegű kétemeletes bérháza.¹³⁷ Ez utóbbi ebben a formájában nem épült meg, az építkezés minden valószínűség szerint félbemaradt, és azt végül Hild Károly (1803–1887) fejezte be¹³⁸ (10. kép).

Pesti tervezéseinek és kivitelezéseinek megszűnésére 1864-től Pollack Ella visszaemlékezéséből kapunk választ.¹³⁹ Pollack Ágoston a hatvanas évek közepén működése súlypontját vidékre tette át. Mint építési vállalkozó dolgozott a Tiszavidéki

¹³⁶ BFL XV.17.b.312 149/1862. Kataszteri térképek alapján a beépítés alakja nem egyezik. A telken jelenleg ismeretlen tervező 1913–14 folyamán megvalósult épülete áll. (Déry 2005. 181.) Mai címe: V. Magyar utca 27.

¹³⁷ BFL XV.17.b.312 495/1863. Nem valósult meg. Mai címe: V. Bajcsy-Zsilinszky út 74., Markó utca 33.

¹³⁸ BFL XV.17.b.312 26/1864. Az építető Popper Lipót új, Hild Károly által szignált terveket nyújtott be. Ezek az udvari keresztzárny kivételével megvalósultak, azt 1865-ben Frey Lajos (1817–1877) és Gerster Károly (1819–1867) tervei nyomán (79/1865) építették meg, majd 1872-ben épült rá a harmadik emelet Buzzi Bódog (1829–1875) tervei nyomán (231/1872). Jelenlegi alakját ismeretlen tervezőtől a 20. század első évtizedében nyerte el. Mai címe: V. Bajcsy-Zsilinszky út 74., Markó utca 33.

¹³⁹ Lyka 1933. 57.

és Erdélyi vasutak építésénél is. Unokája leírása szerint azonban „*vállalkozásaiban nem volt szerencsés, mert inkább művészvér volt, semmint üzletember*”. Bibó István azt valószínűsíti, hogy apja hagyatékának jelentős része Ágoston tulajdonából szóródott szét.¹⁴⁰ 1872-ben halt meg, 65 évesen a Bihar vármegyei Bél¹⁴¹ községben.

YBL ÉS A POLLACK CSALÁD KAPCSOLATA

Ybl Miklós munkásságában a Pollack családhoz való kötődését még több ponton is ki lehet mutatni. Unger Henrik (1809–1877) 1852–1853 között épült, Múzeum körúti bérházát, első teljesen önálló pesti munkáját egykori mestere veje testvérének tervezte. A megbízás bizonyára nem volt független a Pollackokkal való kapcsolattól.¹⁴² 1863-ban az addig kitaróan a Pollackokkal tervezetető Dlauchy család egyik tagja, Károly (1817–1901) már Ybllel tervezette meg mai Vámház körúton álló házát. Az építész és a megrendelő már Ybl Pollack Mihály irodájában töltött éveiből is ismerhette egymást, azonban valószínűleg nagyobb jelentősége volt annak, hogy később munkakapcsolatba is kerültek a főti templom építésénél, ahol Dlauchy a lakatosmunkákon dolgozott.¹⁴³ Az 1860-as évek elején a Nemzeti Múzeum részéről is Yblt bízták meg a Pollack Mihály által tervezett épületben szükségessé váló munkákkal, a Széchenyi-terem, majd a múzeumban helyet kapó ideiglenes felsőház kialakításával, utóbb az épület körüli kert kerítésének megtervezésével.¹⁴⁴ Vélhetően emiatt a megbízás miatt, és nem az 1830-as években betöltött – jelentősnek biztosan nem tekinthető – közreműködése miatt voltak egy ideig Yblnél az épület eredeti tervei, ahogyan szintén ő őrizte Pollack egyik, 80 éves kora körül készült rajzát is, melyet vagy magától a mesterétől, vagy a családtól kaphatott ajándékba.¹⁴⁵ 1855. január 5-én, 82 éves korában hunyt el Pollack Mihály. Később a tahitótfalui temetőben Ybl tervei nyomán emeltek számára díszes síremléket,¹⁴⁶ aki személyes nyilatkozatai révén is hozzájárult Pollack emlékének fenntartásához, ápolásához.¹⁴⁷ A családdal való jó viszonyát mutatja, hogy Ybl örökbe fogadta Pollack Mihály elárvult unokáját, Máriát.¹⁴⁸

¹⁴⁰ Bibó 2008. 167.

¹⁴¹ Ma Beliu, Románia, Arad megye.

¹⁴² Hidvégi 2014. 47.

¹⁴³ Marótzky 2014. 69.

¹⁴⁴ Debreczeni 2014. 30–36.

¹⁴⁵ Ybl kijelentése szerint e terveket a hivatkozott cikk megjelenésekor már egy felszólítás hatására átadta a Kultuszminisztériumnak. (H. Gaál 1891. 3.)

¹⁴⁶ Ybl 1956a. 44.

¹⁴⁷ H. Gaál Adorján 1891-es cikke megírásakor Ybl Miklóshoz fordult Pollack Mihály életművére vonatkozó adatokért. „...a Pollack életrajzára vonatkozó adatokat Ybl mesterünk lekötelező szíveségéből állíthattam össze, aki azokat emlékezetből összeszedvén, tollba mondotta.” (H. Gaál 1891. 3.)

¹⁴⁸ Nem tudjuk bizonyosan, hogy Pollack Mária Pollack Mihály melyik gyermekének lánya volt. (Zádor 1952. 17; Ybl 1956a. 197.) Létezik egy 1889 körül készült fénykép, melyen Ybl Miklósné, Pollack Mária és egy azonosítatlan személy látható. (Ybl 1991. 200., kat. C.2.5.)

ÖSSZEGZÉS

Ybl Miklósnak a Pollack családdal való szoros viszonya és együttműködése komoly szerepet játszott pályája alakulásában. Ágostonnal való társulását a szakirodalom a céhes keretek között a polgári mentalitás egy korai próbálkozásaként írja le, miközben vélhetően nem volt másról szó, mint a Pollack fiú céhes mesterjoga mögé való beállásról. Yblnek azonban néhány év alatt más fordulatot vett a pályája, és a pesti, polgári építkezések helyett a Károlyi család uradalmába került mint építész, ahol jóval nagyobb alkotói szabadsága lehetett bizonyos kérdésekben. Pollack Ágostont pedig talán jobban vonzotta az éppen szétválófélben lévő építőmesteri hivatás¹⁴⁹ másik része, a jövedelmezőbb kivitelezés. A tanulmányban tárgyaltak alapján a két fiatal építész társulását inkább laza szövetségként képzelhetjük el, ahol egymás segítése és néhány közös munka mellett, mindketten önálló utakon is jártak. A Pollack Ágoston által szignált, fennmaradt pesti engedélyezési tervek között nem található olyan munka, amely mögött stíluskritikai alapon Ybl szerzősége is felmerülhetne. Az azonban tagadhatatlan, hogy ebben az időszakban készült munkáiban a stílusbeli újtásra való hajlam is benne volt – talán Ybl hatására. Nagy valószínűséggel kettejük társulására is igaz az a sokszor látott gyakorlat, hogy míg az egyik építész az épületek művészi koncepciójáért felelt, a másik inkább a gyakorlatiasabb, mérnöki teendőket felügyelte.

Pollack Ágoston tevékenységének negatív értékelése az apa és a pályatárs sokkal nagyobb jelentőségével magyarázható. Ahogyan Zádor Anna is írta „[h]a nem lett volna atyja fia: talán jobban elhelyezhetnők a középszerű tehetségek sorában”.¹⁵⁰ És valóban, a Pollack fiúnak biztos helye van a 19. század közepének pesti építészeinek és építőmestereinek névsorában. Abban a névsorban, melyből édesapja és egykori cég- és munkatársa kiemelkedik. Ybl Miklós pályája derekán is jó szívvel és hálával emlékezett vissza fiatalkori mesterére, Pollack Mihályra: „*Pollák (...) kitűnő építész volt, alapos ismerője a régi formáknak, működésében mindig tiszta, klasszikai alakok körében mozgott, s a mit nála láttam és tőle tanultam: az megmaradt nekem egész életemre!*”¹⁵¹

¹⁴⁹ Voít 1960. 269.

¹⁵⁰ Zádor–Rados 1943. 91.

¹⁵¹ Ybl Miklóst az őt személyesen is jól ismerő Ney Béla idézi. (Ney 1879. 811.) Az 1891-ben Pollack Mihályról író, személyesen Ybltől informálódó H. Gaál Adorján és a századfordulón szintén a klasszicista mesterről író Sándy Gyula (1868–1953) is fontosnak tartotta Yblnek egykori mesteréről mondott szavait ismerettni, ezeken a helyeken azonban némileg másképp szólt az idézet: „*Szigorú, egyenes jellemű, nagy tudású ember volt s én mindig örömmel emlékszem vissza a nála töltött időre. Ő szíves barátsággal viszonzta hozzám való ragaszkodásomat, s amit tőle tanultam, az megmaradt nekem egész életemre.* (H. Gaál 1891. 3 és Sándy 1907. 6.)

IRODALOM

- Bachó 1930 Dezséri Bachó László: A pesti Ludoviceum története 1830-tól 1848-ig. In: *A Magyar Kir. Honvéd Ludovika Akadémia Története*. Szerk.: Dezséri Bachó László. M. Kir. H. Ludovika Akadémia, Budapest 1930.
- Balogh 1958 Balogh István: *Debrecen*. (Magyar Műemlékek) Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest 1958.
- Balogh 1998 Gy. Balogh Ágnes: Adatok a budai kőműves és kőfaragó céh életéből (1690–1872). *Építés-Építészettudomány* 27 (1998) 1–2. 93–123.
- Bibó 1973 Bibó István: Pollack Mihály Országháza-terve. *Művészettörténeti Értesítő* 22 (1973) 1. 22–36.
- Bibó 1977 Bibó István: A pesti Szerb utcai volt klarissza kolostor építéstörténete. *Építés-Építészettudomány* 9 (1977) 2–3. 175–228.
- Bibó 1984 Bibó István: Az egykori Károlyi-palota építésének története. *Építés-Építészettudomány* 16 (1984) 1–2. 195–248.
- Bibó 2008 Bibó István: *Pollack Mihály*. (Az építészet mesterei) Holnap Kiadó, Budapest 2008.
- Bierbauer 1932 Bierbauer Virgil: Pesti építőmesterek munkássága 1809–1847. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*. Budapest Székesfőváros, Budapest 1932. 76–98.
- Bugár 2005 Bugár-Mészáros Károly: Bukovics Gyula és Kossuth téri minisztériumi épülete. In: *Budapest neoreneszánsz építészete – Tanulmányok*. Szerk.: Csáki Tamás, Hidvégi Violetta, Rítóók Pál. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 2009. 189–204.
- Debreczeni 2014 Debreczeni-Droppán Béla: Ybl Miklós és a Magyar Nemzeti Múzeum. In: *Ybl-épületsorsok az Unger-háztól a Kálvin térig*. Szerk.: Hidvégi Violetta – Maróty Katalin. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 2014. 27–45.
- Déry 2005 Déry Attila: *Belváros-Lipótváros*. (Budapest építészeti topográfia 2.) TERC Kiadó, Budapest 2005.
- Déry 2006 Déry Attila: *Terézváros-Erzsébetváros*. (Budapest építészeti topográfia 3.) TERC Kiadó, Budapest 2006.
- Duray 1914 Duray Kálmán: A budai és pesti kőműves, kőfaragó és ács céhek. In: *Budapesti építő mesterek, kőműves-, kőfaragó- és ács mesterek ipartestülete X. évkönyve*. Budapest 1914. 69–155.
- Éble 1897 Éble Gábor: *A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája*. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, Budapest 1897.
- Farbaky 2001 Farbaky Péter: A budai királyi palota a historizmus korában – Ybl Miklós és Hauszmann Alajos átépítési terveinek fejlődése és kapcsolata. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 29. Budapest 2001. 241–263.
- Farbaky 2003 Farbaky Péter: A Sándor-palota, a Teleki-palota és az udvari istálló: a Szent György tér épületeinek változásai az újkorban. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 31. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest 2003. 137–160.
- Fleischer 1935 Fleischer Gyula: *Magyarok a bécsi képzőművészeti Akadémián*. [k. n.], [h. n.] 1935.
- G. Szabó 1988 G. Szabó Botond: A kollégium épületeinek története. In: *A Debreceni Református Kollégium története*. Főszerk.: Kocsis Elemér. Egyetemi Nyomda, Budapest 1988. 351–392.
- Gábor 2004 Gábor Eszter: Tornyos villák a Városligeti fasorban. In: *Romantikus kastély – Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Hild-Ybl Alapítvány, Budapest 2004. 209–216.

- Gábor 2010 Gábor Eszter: *Az Andrássy út körül*. Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest 2010.
- Gerle 2010 Gerle János: *Korb Flóris – Giergl Kálmán*. (Az építészet mesterei) Holnap Kiadó, Budapest 2010.
- H. Gaál 1891 H. Gaál Adorján: Polláck Mihály (1773–1885). *Építő Ipar – Műszaki Hetilap* 15 (1891) 1. 1–3.
- Hidvégi 2014 Hidvégi Violetta: Unger Henrik bérháza, 1852–1853. In: *Ybl-épületsorsok az Unger-háztól a Kálvin térig*. Szerk.: Hidvégi Violetta, Marótzky Katalin. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 2014. 46–53.
- Horváth 1928 Horváth Károly: Hetven év a Ludovica Akadémia alapítási történetéből (1802–1872). *Historia* 1928. 42–45.
- Jász 2015 Jász Borbála: Linzbauer István (1838–1880) Császári és királyi építész életműve. In: *Építőművészek Ybl és Lechner korában*. Szerk.: Rozsnyai József. TERC Kiadó, Budapest 2015. 38–63.
- Kalmár 1999 Kalmár Miklós: Pollack Mihály. *Architectura Hungariae* 1 (1999) 3. http://arch.et.bme.hu/arch_old/epitesz3.html#3 (Utolsó megtekintés: 2016. 01. 16.)
- Kelecsényi–Torma 2015 Kelecsényi Kristóf – Torma Ágnes: Schmahl Henrik (1846–1912) – Egy német kőműveslegény felemelkedése a dualizmus kori Budapesten. In: *Építőművészek – Ybl és Lechner korában*. Szerk.: Rozsnyai József. TERC Kiadó, Budapest 2015. 92–133.
- Komárik 1971 Komárik Dénes: Építészképzés és mesterfelvétel a XIX. században. Pesti mesterek és mesterjelöltek. *Építés- Építészettudomány* 3 (1971) 4. 379–418.
- Komárik 1993 Komárik Dénes: *Fesztl Frigyes (1821–1884)*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993.
- Krähling 2009 Krähling, János: La chiesa evangelica di Pest di Mihály Pollack. In: *Leopoldo Pollack e la sua famiglia: Cantiere, formazione e professione tra Austria, Italia e Ungheria*. Szerk.: Giuliana Ricci, Giovanna D’Amia. Istituto per la Storia dell’Arte Lombarda, Milánó 2009. 187–194.
- Kun 1930 Kun Ágota, Szentpéteri: *A debreceni református nagytemplom (1805–1827)*. Városi Nyomda, Debrecen 1930.
- Lyka 1933 Lyka Károly: Adatok építészetünk történetéhez. *Magyar Művészet* 9 (1933) 2. 56–59.
- Marótzky 2014 Marótzky Katalin: Dlauch Károly bérháza, 1862–1863. In: *Ybl-épületsorsok az Unger-háztól a Kálvin térig*. Szerk.: Hidvégi Violetta – Marótzky Katalin. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 2014. 46–53.
- Neý 1879 Neý Béla: *Ybl Miklós. Vasárnapi Ujság* 26 (1879) 51. 811–812.
- Neý 1907 Neý Béla: [cím nélkül]. *Magyar Építőművészet* 5 (1907) 7. 6.
- Pereházy 1982 Pereházy Károly: Egy jelentős pesti vasműves család. *Építés- Építészettudomány* 14 (1982) 1–2. 229–246.
- Prokopp 1981 Prokopp Gyula: Prokopp János. *Építés- Építészettudomány* 13 (1981) 1–2. 137–159.
- Prokopp 1994 Prokopp Mária, dr.: *Prokopp János 1825–1894 – Esztergom megye és város első mérnöke*. (Emlékkiállítás a Balassa Bálint Múzeumban) Esztergom 1994.
- Réh 1933 Révhelyi (Réh) Elemér, Dr.: Az Egyetem-utcai volt Károlyi-palota építésének története. In: *Tanulmányok Budapest Multjából* 2. Budapest Székesfőváros, Budapest 1933. 87–103.
- Ritoók 2007 Ritoók Pál: Adalékok a főti kastély építéstörténetéhez. In: *A főti templom és a romantika építésze*. TERC Kiadó, Budapest 2007. 202–208.

- Sándy 1907 Sándy Gyula: Pollák Mihály élete és művei. *Magyar Építőművészet* 5 (1907) 12. 2–6.
- Schneider 1910 Schneider Róbert: „Régi czéhtagok». In: *Budapesti Építő Mesterek, Kőműves-, Kőfaragó és Ács Mesterek Ipartestülete VI. évkönyve*. Budapest 1910. 188–190.
- Schneider 1912 Schneider Róbert: A pesti kőműves- és kőfaragó czéh tagjai. A régi mesterkönyvek szerint. In: *Budapesti Építő Mesterek, Kőműves-, Kőfaragó és Ács Mesterek Ipartestülete VIII. évkönyve*. Budapest 1912. 211–217.
- Schoen 1938 Schoen Arnold: *A pesti Szent Rókus kápolna*. Budapest 1938.
- Schoen 1939 Schoen Arnold: Budapest székesfőváros kórházainak és emberbaráti intézményeinek kápolnáit. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 7. Budapest 1939. 11–40.
- Sisa 1994 Sisa József: *Szkalnitzky Antal – Egy építész a kiegyezés korabeli Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1994.
- Sisa 2007 Sisa József: *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon – A historizmus kora*. Vince Kiadó, Budapest 2007.
- Sisa 2013 *A magyar művészet a 19. században – Építészet és iparművészet*. Szerk.: Sisa József. (A magyarországi művészet története. Sorozatszerk.: Beke László, Sisa József.) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Osiris Kiadó, Budapest 2013.
- Sisa 2014 Sisa József: Ybl Miklós, a kastélyépítész. *Ars Hungarica* 40 (2014) 4. 549–559.
- Vadas 2007 Vadas Ferenc: Pesti gázgyártervek az 1850-es évekből. In: *A főteli templom és a romantika építésze*. Szerk.: Buda Attila, Ritoók Pál. Budapest 2007.
- Voit 1960 Voit Pál: Tervek, mesterek és a mű. *Művészettörténeti Értesítő* 9 (1960) 4. 265–279.
- Ybl 1956a Ybl Ervin: *Ybl Miklós*. Képzőművészeti Alap, Budapest 1956.
- Ybl 1956b Ybl Ervin: A budai várpalota helyreállítása a XIX. század derekán. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 11. Budapest 1956. 307–333.
- Ybl 1991 *Ybl Miklós építész – 1814–1891*. A Hild–Ybl Alapítvány kiállítása a Budapesti Történeti Múzeumban 1991. december – 1992. március. (Szerk.: Kemény Mária, Farbaky Péter.) Hild–Ybl Alapítvány, Budapest 1991.
- Ybl 2002 *Ybl Miklós*. (Az építészet mesterei) Szerk.: Gerle János – Marótyz Kata. Holnap Kiadó, Budapest 2002.
- Zádor 1931 Zádor Anna: *Leopoldo Pollack és Pollák Mihály*. (Különlenyomat az Archaeologiai Értesítő 1931. évi XLV. kötetéből.) Franklin Nyomda, Budapest 1931.
- Zádor 1952 Zádor Anna: *A magyar klasszicizmus építőmesterei*. Tankönyvkiadó Jegyzetsokszorosító Üzeme, Budapest 1952.
- Zádor 1960 Zádor Anna: *Pollack Mihály 1773–1855*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1960.
- Zádor 1963 Zádor Anna: A magyarországi palladianizmus: a két Pollack. *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények* 7 (1963) 3. 227–252.
- Zádor–Rados 1943 Zádor Anna – Rados Jenő: *A klasszicizmus építésze Magyarországon*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1943.
- Zoltai 1929 Zoltai Lajos: A debreceni Kistemplom története. *Debreceni Képes Kalendárium* 30 (1929), Debrecen 1929.

MIKLÓS YBL AND THE POLLACK FAMILY

Summary

Miklós Ybl (1814–1891) belonged to those generations of early 19th century born architects whom had to gain the right of designing and constructing in the midst of still existing, but declining guilds and their traditions. In the forming of Ybl's career his master, Mihály Pollack (1773–1855) and the Viennese Heinrich Koch (1781–1861) had a definite rule. Until he became full member of the guild, the young Ybl collaborated with Ágoston Pollack (1812–1872), Mihály's son, who had the warrant from the guild, and tried to establish a practice. The most significant building of the almost decade-long partnership is the Batthyány-mansion in Ikervár. This is the time also when Ybl's relationship to the Károlyi family started. Their orders in Fót, and on account of those, the gained position of manorial architect provided wealthy subsistence and also the opportunity of being known in the circles of aristocracy. The partnership with the younger Pollack ended at latest around 1850. The son of Mihály Pollack slowly turned from designing small and mid-sized houses to constructions and in the middle of the 1860's he laid off architecture for good. However, the connection between Miklós Ybl and the Pollack family have not ended, he designed Mihály's grave, and adopted his orphaned grandchild.

Keywords: Mihály Pollack, Ágoston Pollack, Miklós Ybl, master and apprentice, neoclassicism, romanticism, historicism